

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
CYRILOMETODĚJSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Katedra křesťanské výchovy

Sociální pedagogika

Mgr. Eva Prinzová

Role věřících prarodičů ve výchově vnoučat

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Mgr. Lucie Šallé

2015

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala samostatně a veškeré použité zdroje řádně cituji.

Chci touto cestou poděkovat své rodině za trpělivost, s níž mi vytvářela podmínky pro psaní tohoto textu, a současně také Mgr. Lucii Šallé a Mgr. Martině Mazáčové za cenné odborné konzultace.

Obsah

Obsah.....	4
Anotace	6
Úvod.....	8
1. Aspekty současné rodiny.....	10
1.1 Změny posledního století	10
1.2 Výchovné styly a vlivy.....	12
2. Mezigenerační soužití a vývoj prarodičovské role.....	15
2.1 Postavení prarodičů v historii.....	15
2.2 Dnešní prarodiče	16
2.3 Mezigenerační soužití	18
3. Stáří a stárnutí	20
3.1 Psychické a fyzické změny, vlastnosti stáří	20
3.2 Spiritualita a náboženství	22
3.3 Postavení starých lidí ve společnosti.....	23
4. V roli prarodiče	24
4.1 Vstup do prarodičovské role	24
4.2 Narození vnoučete.....	26
4.3 Vnouče - batole	26
4.4 Vnouče v předškolním věku.....	26
4.5 Vnouče školního věku.....	28
4.6 Pubertální a dospívající vnouče.....	28
5. Vliv prarodičů na vnoučata a společně trávený čas.....	30
5.1 Některá specifika vztahu	30
5.2 Prarodiče a stárnutí, smrt.....	31
5.3 Prarodiče jako svědci historie a rodinné tradice.....	32
5.4 Moudří vychovatelé k vzájemnosti	33
5.5 Strážci pozitivních emocí	34
5.6 Prarodiče v roli svědků víry	34
5.7 Přirozené slabosti prarodičů	36
5.8 Obohacení na straně prarodičů.....	36
5.9 Množství společného času a vlivu.....	37
6. Aspekty výchovy se zaměřením na duchovní vývoj dítěte	39
6.1 První rok života dítěte	41

6.2	Malé dítě ve věku 1 až 6 let.....	41
6.3	Dítě ve školním věku.....	43
6.4	Období rané adolescence (11 – 15 let).....	44
6.5	Pozdní adolescence (15 – 20 let).....	45
7.	Výzkumná část.....	47
7.1	Výzkumné otázky.....	47
7.2	Způsob zjišťování odpovědí na výzkumné otázky.....	48
7.3	Metodika výzkumu.....	49
7.4	Charakteristiky respondentů výzkumu.....	49
7.5	Postoje věřících prarodičů k předávání hodnot spojených s křesťanstvím vnoučatům....	50
7.6	Kontakt mezi věřícími prarodiči a jejich vnoučaty a způsob předávání víry.....	53
7.7	Různé aspekty vztahu k vnoučatům a význam zprostředkování víry.....	55
7.8	Vztah k vnoučatům a výchovné principy.....	58
	Závěr.....	60
	Použitá literatura.....	61
	Použité internetové zdroje.....	64
	Příloha: dotazník realizovaného výzkumu.....	65

Anotace

Tato práce se zabývá rolí věřících prarodičů při výchově vnoučat. Shrnuje některé poznatky týkající se aspektů současné rodiny a mezigeneračního soužití, které mají na tuto roli vliv. Pozornost věnuje také vývoji prarodičovské role během posledních dvou století. Všímá si problematiky stáří a stárnutí a s nimi spojených změn, které se promítají do vztahů v rámci rodiny. Zaměřuje se také na roli spirituality a náboženství ve vyšším věku a některé aspekty duchovního zrání dítěte. Cílem praktické části práce je odpovědět na otázku, jakým způsobem věřící prarodiče vnímají svou roli ve výchově vnoučat. Výsledky dotazníkového šetření, kterého se zúčastnilo 85 věřících prarodičů, jsou shrnuty v závěrečné části práce. Naznačují, že věřící prarodiče jsou zastánci tradiční koncepce rodičovské autonomie a předávání křesťanské víry vnoučatům chápou jako svou povinnost. Proto svou víru se svými vnoučaty různými způsoby sdílí. Významnou roli přitom hraje zejména samotný životní vzor prarodiče.

This paper deals with the role of believing grandparents in raising their grandchildren. It summarizes some informations on aspects of modern family and living together of generations that affect the role. It pays attention to an evolution of the role during the last two centuries. Old age and ageing and connected changes that influence family relations are mentioned here. An attention is paid to a role of spirituality and religion in life of elderly people and to some aspects of spiritual maturing of a child. The aim of practical part of this paper is to answer the question what is the way believing grandparents perceive their role in raising their grandchildren. The outcomes of the survey in which 85 believing grandparents took part are resumed in closing chapter. According to the outcomes believing grandparents support traditional concept of parental autonomy and they perceive passing on their christian faith to their grandchildren as their commitment. Therefore they share their faith with their grandchildren in different ways. Life model of a grandparent has important meaning too.

„...Vezmi si s sebou moudrost získanou od rodičů, prarodičů i učitelů. Pamatuj však, že jejich moudrost nemusí nutně být tvou pravdou. Stejně jako Abrahám musíš jít vpřed s vírou a vždy musíš pozorně naslouchat tichému hlasu svého srdce.

S láskou,

děda¹

¹ GOTTLIEB, D. *Dopisy Samovi*, s. 124.

Úvod

V současné době, kdy se stále častěji hovoří o krizi rodiny, si uvědomujeme, že se v ohrožení ocitá také zdravý vývoj dětí a jejich plnohodnotná výchova, které bezesporu předpokládají existenci funkční rodiny schopné vytvořit zázemí bezvýhradné lásky a bezpečí.

Společnost, ve které žijeme, klade na rodiny vysokou zátěž. Většinou zaměstnaní rodiče musí každodenně bojovat o svůj čas pro děti a někteří již tento boj vzdali. Jiné rodiny se potýkají s vážnými ekonomickými problémy. Jako první pomocníci rodičů v jejich často nelehké situaci se objevují prarodiče. Postavení prarodičů prochází proměnami spolu se společností a dotýká se samotných vztahů mezi prarodiči, jejich dětmi i vnoučaty.

Nakolik jsem v posledních letech přišla do kontaktu s prarodiči praktikujícími křesťanskou víru, domnívám se, že jsou pozoruhodnou skupinou prarodičů, kteří ve své roli pomocníků a všestranných podporovatelů rodin svých dětí působí s nevšedním nasazením a energií, které pramení z hlubokého smyslu. Navzdory svému věku, který si již vyžaduje více odpočinku, se zdají neúnavní ve své vynalézavosti a připravenosti pomoci.

Cílem této práce je shrnout dostupné poznatky o charakteristikách a různě pojímaných rolích prarodičů a o povaze prarodičovského výchovného vlivu s přihlédnutím k jednotlivým věkovým kategoriím vnoučat, to vše na pozadí kvalit současné rodiny a celé společnosti. Důraz je kladen na bližší poznání role prarodičů věřících (tedy praktikujících křesťanskou víru). Zaměřuji se na popis povahy a míry jejich vlivu ve výchově vnoučat k víře a životu založenému na křesťanských hodnotách.

V úvodní teoretické části práce, konkrétně v prvních dvou kapitolách, jsem se pokusila shrnout poznatky týkající se některých aspektů současné rodiny a mezigeneračního soužití, které mají na prarodičovskou roli svůj vliv, a pojednat o samotném vývoji prarodičovské role v horizontu posledních dvou století až po současnost. Třetí kapitola nastiňuje obecnou problematiku stáří a stárnutí s důrazem na změny, které s sebou stárnutí přináší a které se promítají do vztahů a fungování starších lidí zejména v rámci širší rodiny. Pozornost je věnována rovněž roli spirituality a náboženství ve starším věku. Ve čtvrté kapitole podrobněji rozebírám aspekty, které s sebou prarodičovská role přináší a jednotlivá vývojová období dětí (vnoučat) ve vztahu k prarodičům. Pátá kapitola si klade za cíl shrnout dostupné údaje o vlivu prarodičů na vnoučata, realizujícím se prostřednictvím existence vztahu samotného a dále

prostřednictvím společně provozovaných aktivit. Poslední kapitola teoretické části práce shrnuje aspekty výchovy se zaměřením na duchovní vývoj dítěte v jeho jednotlivých vývojových etapách.

Cílem praktické části práce je odpovědět na otázku, jakým způsobem vnímají věřící prarodiče svou roli ve výchově vnoučat. Za pomoci dotazníkového šetření jsem se pokusila zjistit, nakolik mají věřící prarodiče snahu předávat svým vnoučatům hodnoty spojené s křesťanstvím a nakolik ve svém vztahu k vnoučatům vnímají zprostředkování cesty k víře jako prioritní. Snahou bylo rovněž ověřit, jakým způsobem probíhá kontakt mezi věřícími prarodiči a jejich vnoučaty, z jakého pojetí rodiny prarodiče vycházejí a které výchovné principy považují ve vztahu ke svým vnoučatům za důležité. Šetření se dotýká také osobního pohledu prarodičů na stáří a stárnutí a významu, jaký prarodiče přikládají uspokojení vlastních potřeb a osobních priorit.

1. Aspekty současné rodiny

Účelem rodiny byla odedávna náležitá péče o děti. Nešlo zde jen o reprodukci člověka jako živočicha, rodina dítěti nezastupitelným způsobem zprostředkovává vrůstání do jeho kultury a společnosti vůbec. Rodina také propojuje generace, udržuje mezi nimi návaznost a spojuje je pouty solidarity. Rodina a domov jsou těžko postradatelnými též pro dospělého člověka. Mít stálého partnera a mít děti jsou stále přední hodnoty lidského života. Dobrá rodina dává každému, kdo do ní patří, pocit bezpečného místa a zázemí. V ideálním případě si toto přijímání člověka v nitru rodiny naklade žádné podmínky.² V tomto aspektu je rodina naprosto jedinečná.

Jediným legitimním důvodem k založení rodiny je dnes vzájemná láska mezi mužem a ženou. Z lidského páru je pak rodina založena narozením prvního dítěte, tedy přechodem k rodičovství. Rodičovství mnoho získalo tím, že zvláště pro ženy již není daným údělem, nýbrž aktem vědomé volby. Zároveň však dnešní rodičovství ztrácí mnoho ze svých dřívějších jistot. Postavení rodičů při výchově dítěte je zatlačováno do pozadí vlivem jak vrstevnické skupiny, tak především mocným vlivem hromadných sdělovacích prostředků. Zároveň je autonomie rodičů omezována veřejnými institucemi, jejichž vliv neustále roste.³

1.1 Změny posledního století

Rodina, která byla považovaná za téměř nejstabilnější výtvar naší civilizace, se nejméně od dob první světové války velmi podstatně změnila a změny v jejím nitru dále pokračují. První zásadní změnou bylo opuštění vnímání rodiny jako jediného místa pro legitimní sexuální život, což v našem křesťanském kulturním okruhu platilo po staletí. Nejprve se stal legitimním sexuální život předmanželský a následně byla zpochybněna i nepřipustnost sexuálního života manželského partnera mimo manželství. Od počátku sedmdesátých let dvacátého století stoupá také prudce počet nemanželských dětí (běžně je jich až čtvrtina), a to ve všech společnostech našeho kulturního okruhu. Rodina tedy rovněž ztratila výhradní postavení v plození a socializaci dětí. Pojetí manželství doznalo také zásadní změny. Křesťanské chápání manželského svazku jako nezrušitelné instituce postupně

² Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*.

³ Srov. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*.

slábne a mizí. Na místo transcendentní záruky nastupuje láska založená na citu a sexuální přitažlivosti, což má pochopitelně za následek růst počtu rozvodů a opakovaných manželství.⁴ Média s oblibou citují výsledky sociologických průzkumů, které uvádějí, že přibližně polovina dnes uzavřených manželství končí rozvodem. Tyto informace, neuvedené v souvislostech a proto do určité míry zkreslené, dále posilují nejistotu mladých lidí ohledně manželského svazku a celkově u nich klesá ochota vstupovat do manželství. Rovněž plození dětí spojené s přijetím odpovědnosti za jejich osud je odkládáno na pozdější dobu, kdy má člověk dokončené vzdělání a alespoň započatou pracovní dráhu.^{5,6}

Není divu, že takovéto změny doprovází skutečnost, že rodina je vytlačována z řady svých tradičních funkcí. Vzdělávání dětí přebírá od rodičů více a více škola, masmédiá nebyvalým způsobem zasahují do výchovy dětí k hodnotám a správnému životnímu stylu. Péči o nemocné, staré a postižené do velké míry převzaly od rodiny nemocnice a sociální zařízení.⁷ Rodině tak zůstal konzum, zábava a v čem je dosud nenahraditelná – citové bezpečí. Přítomnost milujících rodičů a bezpečí domova jako stabilního a chráněného prostředí jsou stále chápány jako nezbytná podmínka zdravého duševního i tělesného vývoje dítěte.⁸

Moderní společnost ve svém fungování předpokládá, že lidé obou pohlaví jsou nejenom uzpůsobeni pro tutéž práci, ale shodně též vnímají realitu a mají v podstatě tytéž potřeby. Ze sociologického pohledu to znamená pohlavní univerzalitu téměř všech sociálních rolí a zrušení oblastí dominance podle rodové příslušnosti. Tato univerzalita pronikla i do vnitřního soukromého prostoru rodiny.⁹ Muž se stává pouze jedním ze dvou živitelů rodin, ale doma není příliš ochoten zastávat domácí práce a věnovat se péči o děti. Spíše přetrvávají jeho nároky na práci manželky v těchto oblastech, ta již však není tolik ochotna je plnit. Žena je dnes schopna se sama živit i sama vychovávat dítě. Úloha muže se tak v rodině stává čím dál nejistější a nejasnější.¹⁰

Od počátku dvacátého století nebyvalým způsobem zasahuje do života rodiny antikoncepce v kombinaci s legalizací uměle navozených potratů. Porodnost se začala prudce snižovat zejména od poloviny šedesátých let, a to tak, že nejčastějším typem rodiny v našem kulturním okruhu jsou rodiny s jedním či dvěma dětmi. Jedno či dvě děti

⁴ Srov. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*.

⁵ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*.

⁶ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*.

⁷ Srov. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*.

⁸ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*.

⁹ Srov. MOŽNÝ, I. *Moderní rodina: mýty a skutečnost*.

¹⁰ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*.

nedokážou při zmíněném vyvlastnění řady tradičních rodičovských funkcí naplnit život muže ani ženy. Pro ženy je již v dnešní době profesní kariéra stejně důležitá jako pro muže a několik let věnovaných mateřství tvoří v jejich životě sice významnou, ale poměrně krátkou epizodu.¹¹ V současné české rodině je zaměstnání ženy většinou ekonomickou nutností. Žena je pak přetížena souběžnými požadavky práce a péče o domácnost. Přestože je trendem prosazování zastupitelnosti otce a matky v řadě domácích prací, zůstává jejich větší díl stále ještě na ženách.¹²

V souvislosti s krizí rodiny je zajímavý postřeh o důležitosti jednotlivých funkcí rodiny. Malé dítě je schopné přežít velmi nedostatečnou výživu chudých Afričanů i často extrémní hygienické podmínky rodin žijících v chudobě. Nikoli bez vážných důsledků, přesto přežije jako člověk, žije-li ve fungující rodině. Pokud však rodiče na dítě nemají čas po většinu dní v týdnu, dítě sice doroste fyziologické dospělosti, ale v důležitých oborech lidskosti nikdy nedozraje ani při dostatku potravy a komfortu, na jaký jsme dnes zvyklí. Chronická nedospělost může odsoudit k životu bez budoucnosti nejen jednotlivce, ale i celé sociální skupiny a jejich kulturu.¹³ Již starobylé prameny dokládají praxí ověřené přesvědčení o tom, že jakmile lidé přestávají plnit své rodinné závazky, ztrácí společnost svou sílu. Zdá se však, že se objevuje snaha najít způsob, jak upravit zaměstnávání tak, aby nebránilo v plnohodnotném rodičovství ani profesionálně úspěšným ženám (a mužům). Existuje naděje, že alespoň část nadcházející generace je na cestě ke znovudocení hodnoty rodičovství a ke schopnosti odolávat silnému tlaku na kariéru a maximalizaci výdělku.¹⁴

1.2 Výchové styly a vlivy

Rodina během posledního století prošla velkými změnami také v otázce předávání hodnot a přebírání koncepce dobra a dobrého života. Rodiče zde pozbyli svého postavení závazného a výhradního vzoru pro své děti. V tradičních evropských, křesťansky orientovaných společnostech bylo postavení rodičů v tomto směru jednoznačné. Popisuje jej tzv. tradiční koncepce rodičovské autonomie, kdy rodiče mají právo a povinnost předávat dítěti svůj hodnotový systém a chápání dobra. V těchto společnostech se

¹¹ Srov. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*.

¹² Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*.

¹³ Srov. KONZAL, J. Ke vztahu partnerů a šancím dnešní rodiny. In VYBÍRAL, J. (ED.) *Pastorální a etické výzvy v oblasti manželství a sexuality*.

¹⁴ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*.

křesťanské hodnoty osvědčily po staletí a nikdo neměl potřebu je zpochybňovat. To učinila až moderní doba se svým přehnaným důrazem na koncept svobody. Jejím plodem byla liberální koncepce, kdy rodiče nechávají na samotném dítěti, aby si vybralo, co bude pro jeho život podle jeho názoru nejlepší a pokud možno jej ve výběru hodnot pro vlastní život vůbec neovlivňují. Modernější verzí tradiční koncepce je pak koncepce, kterou lze nazvat demokratickou. Ta otevírá v rodině prostor pro diskuzi i o jiných hodnotách, než které preferují rodiče, a klade důraz na to, aby přijímané hodnoty byly dětmi zvnitřněny a přijaty aktem vlastní volby.¹⁵

Na výchovný styl má bezesporu vliv také počet dětí v rodině a jejich „vzácnost“. Postmoderní rodina je jako celá společnost poznamenána rozpadem pocitu společenské sounáležitosti a obratem k individualismu. Dítě samo je pocíťováno jako objekt brzdící individualizaci, a proto je jeho narození odkládáno na pozdější dobu, kdy už však také díky biologickým danostem ženy zůstane u jednoho, maximálně dvou dětí. Toto jedno nebo dvě děti musí být zaopatřeny tím nejlepším, což je společensky velmi silný trend, kterému lze těžko odolávat. Náklady na dítě dnes a před dvěma či třemi generacemi jsou nesrovnatelné. Děti jsou tím vzácnější, čím méně se jich rodí, a tím mají také více společenských oprávnění a tím jsou nákladnější. Bludný kruh se tak uzavírá, neboť čím jsou děti nákladnější, tím méně si jich může člověk dovolit a tím méně se jich rodí.¹⁶ Luxusní materiální zabezpečení tak nahrazuje sourozence a věci zaujímají místo vztahů.

V naší společnosti konkurují rodině ve výchově dítěte zejména masmédia a vzdělávací instituce. Povinná školní docházka rozděluje děti do striktně věkově rozdělených vrstevnických skupin, které jsou relativně autonomní a své vlastní hodnoty a vzorce chování vytvářejí pod silným vlivem masmédií. Zejména čím je rodina slabší a čím více je její funkčnost narušena, tím snadněji ztrácí svůj vliv na dítě a na její místo vstupují nejprve masmédia a pak také vrstevnická skupina. V období puberty se pak pro adolescenta právě vrstevnická skupina může stát zástupnou rodinou.¹⁷ Média přitom vnášejí dětem do jejich formujícího se obrazu světa falešné hodnoty. Děti jsou dnes více individualistické a projevují méně soucitu než předchozí generace. Je to právě důsledkem slábnoucí úlohy rodiny v životě dětí. V dnešní době je však naopak potřeba vyššího nasazení rodičů, aby výchovu a formaci dětí právě oni vedli správným směrem.¹⁸

¹⁵ Srov. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*.

¹⁶ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*.

¹⁷ Srov. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*.

¹⁸ Srov. ŘÍČAN, P. *S dětmi chytře a moudře: Psychologie výchovy pro rodiče a prarodiče*.

Paradoxně v relativně „méně důležité“ oblasti, a to oblasti školních výkonů dětí, je stále typický vysoký tlak rodičů na jejich dobrý prospěch. Rodiče považují kvalitní vzdělání za hlavní vklad do života jejich dětí a rozhodující podmínku jejich dobrého společenského uplatnění v budoucnosti. Špatné školní známky jsou pak častou příčinou trestání dětí v rodině. Výchova dětí v našich rodinách je dle Matouška¹⁹ zatím stále autoritářská a v poměrně velké míře uplatňuje jako odměnu peníze či dárky, respektive tělesné tresty.

Rodina je protiváhou veřejného prostoru a dává možnost jiného než konzumního postoje. Rodinné vazby jsou v určitém smyslu stále nezrušitelné a nesměnitelné a otevírá se zde příležitost k zakotvení a uplatnění trvalých hodnot, které stojí v protikladu ke konzumnímu chování.²⁰

¹⁹ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť.*

²⁰ Srov. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť.*

2. Mezigenerační soužití a vývoj prarodičovské role

2.1 Postavení prarodičů v historii

Tzv. venkovská či chalupnická rodina u nás převažovala do konce 19. století a v menší míře ještě i za doby první republiky. Tradiční venkovská rodina věnující se zemědělství měla patriarchální charakter a v jednom domě společně žily tři i čtyři generace.²¹ Nelehké podmínky v době roboty měly za následek semknutí rodiny a vytváření jakési vlastní rodinné kultury. Trvalost manželského páru byla zajištěna transcendentní povahou manželského svazku. Tento systém v Evropě po staletí zajišťoval přenos majetku z generace na generaci a posiloval soudržnost společnosti.²² Hospodářství dostával syn, když se oženil, a se statkem či chalupou přebíral i velký závazek, který spočíval rovněž ve „vyplacení“ sourozenců a zajištění „vejminku“ odcházejícím rodičům. Po odchodu na „vejminek“ již starý otec nebyl hlavou rodiny a stará matka již neměla ve správě kuchyň, dvůr ani zahradu, zato však získávali funkce jiné, zejména emocionální. Stávali se významnými dobrovolnými pomocníky mladé rodiny, strážci rodové tradice, nositeli nejrůznějších životních zkušeností a také životní moudrosti. Byli osvobozeni od těžké fyzické práce, měli více času, a proto přebírali pomocnou ale často i hlavní roli ve výchově svých vnoučat, na kterou jejich rodiče během množství práce v hospodářství nenašli dostatek času.²³ V této době byla ve srovnání se současností mnohem vyšší úmrtnost nejen v dětství, ale i ve středním věku, proto docházelo často i k obměňování složení rodičovského páru. Ovdovělí partneři se znovu ženili a vdávali, a to i s mnohem staršími nebo mladšími partnery a generace se tak často prostupovaly.²⁴

V pohledu na tradiční evropskou rodinu je nutné mít na paměti, že stěžejní pro ni bylo plnění přímé ekonomické funkce. Její členové společně žili a pracovali, aby se užívali. Děti i senioři byli jejími ekonomicky závislými členy a jejich omezené síly byly respektovány. Prarodičům tak byl splácen dluh za výživu a výchovu, které již byly odvedeny. V rodinách bylo přirozeně více věcnosti a méně emocí. Víra v Boha hrála pro

²¹ Srov. HORSKÁ, P. - KUČERA, M. – MAUR, E. – STLOUKAL, M. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*.

²² Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*.

²³ Srov. MATĚJČEK, Z. – DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů, aneb když máme vnoučata*.

²⁴ Srov. MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*.

člověka důležitou roli v přijímání svého osudu, proto staří lidé své těžkosti a nemoci akceptovali většinou s pokorou a úskalím života se tolik nevzpírali.²⁵

19. století se svou industrializací a urbanizací bylo počátkem změn v modelu tradiční venkovské rodiny. Z rodin se oddělovali především jednotlivci odcházející do měst, kde se v souvislosti s městským způsobem života vyskytuje i vícegenerační soužití méně často. Vícegenerační soužití bylo tedy do velké míry nahrazeno modelem rodiny odpovídajícím závěru 20. století – převážně nukleární rodiny vzdělaných partnerů se zaměstnanou ženou a s malým počtem dětí.²⁶ Zajímavý je také pohled na rodinu „socialistickou“, neboť tento model z nedávné minulosti značně ovlivnil i současnou podobu české rodiny. Matky malých dětí se do práce vracely co nejdříve a péči o vnoučata obvykle plně převzala babička – důchodkyně středního věku, neboť odchod do důchodu byl pro ženy možný celkem brzy. Péče o vnoučata byla nosným životním programem mladých českých babiček, zatímco senioři ze zemí západního bloku preferovali osobní priority, na jejichž realizaci měli na rozdíl od českých prarodičů také peníze.²⁷

2.2 Dnešní prarodiče

Z dob, od kterých nás odděluje několik generací, si dnešní česká rodina ponechala určitou soudržnost. Je potěšující, že zvláště v dobách zlých si jednotliví členové rodiny (prarodiče, rodiče i děti) bývají díky silným citovým vazbám důležitou oporou. Jakkoliv se ideologie bývalého komunistického režimu v naší zemi snažila význam rodiny potlačit a propagovat kolektivní výchovu dětí (od jeslí až po dětské domovy), ukazují statistiky ve srovnání s jinými socialistickými zeměmi, že dětí do tří let nebylo u nás v jeslích více než cca 25 %. Pomoci s péčí o děti, jak bylo podotknuto výše, se častěji ujímaly právě babičky nebo prababičky, které i když s mladou rodinou nebydlely, pravidelně za svými vnoučaty dojížděly a pečovaly o ně během pracovní doby matek.²⁸

Forma a intenzita zapojení prarodičů do péče o vnoučata je kulturně podmíněná. Ze srovnání v rámci Evropy vyplývá, že země jako Holandsko, Dánsko, Švédsko a Francie disponují velkým podílem prarodičů, kteří sami hlídají vnoučata. V zemích jižní Evropy je takto zapojených prarodičů výrazně méně, avšak ti, kteří o svá vnoučata takto pečují, se této aktivitě věnují zase mnohem častěji. Čeští senioři jsou v evropském srovnání do

²⁵ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*.

²⁶ Srov. HORSKÁ, P. - KUČERA, M. – MAUR, E. – STLOUKAL, M. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*.

²⁷ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*.

²⁸ Srov. MATĚJČEK, Z. – DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů, aneb když máme vnoučata*.

pravidelné péče o vnoučata zapojeni ve významné míře. Výzkumy přinášejí zjištění, že asi třetina lidí starších 65 let u nás pomáhá s hlídáním vnoučat každý den.²⁹

Zajímavá je vysoká aktivita současných prarodičů amerických, kteří mají se svými vnoučaty relativně častý kontakt, ať už v rámci péče o ně, návštěv nebo společně stráveného volného času. Američtí sociologové Andrew Cherlin a Frank Furstenberg ve svém výzkumu zjistili, že kolem 50 % prarodičů, kteří se výzkumu zúčastnili, vídá alespoň jedno ze svých vnoučat denně nebo obden a 70 % vidělo své vnouče během předcházejícího týdne. Podle Cherlina a Fustenberga je trendem tzv. kamarádké prarodičovství, ve kterém se vztah prarodičů a vnuků dá přirovnat ke vztahu mezi přáteli. Na rozdíl od mnoha současných rodičů mají prarodiče dostatek času si s vnoučaty hrát, dívat se s nimi na televizi, pomáhat jim s domácími úkoly nebo je vzít např. na fotbal. Většina prarodičů si navíc takto strávený čas s vnoučaty užívá. Studie sociologa Robertsona, do které bylo zapojeno 125 babiček, mimo jiné ukázala, že většina (80 %) zúčastněných si roli prarodiče aktivně užívala s pocitem, že být babičkou je snazší než být matkou.³⁰

Důležitou charakteristiku ovlivňující zapojení prarodičů do péče o vnoučata obecně představuje genderová příslušnost. Danost mateřství klade na ženy na jedné straně více očekávání, co se týká pomoci, na druhé straně jim poskytuje více zdrojů, jak se v rámci rodiny angažovat. Často pak fungují v rámci rodiny jako jakýsi tmelící prvek. Kontakt žen s vnoučaty je častější a roli prarodiče připisují ve svém životě významnější místo.³¹ Vzájemné vztahy vnoučat a prarodičů ovlivňuje řada dalších faktorů. Jedním z klíčových je kvalita a povaha vztahů mezi rodiči vnoučat a prarodiči. Svou úlohu hraje též geografická vzdálenost. Zapojení prarodičů do péče o vnoučata ovlivňuje také věk prarodičů i vnoučat. Mladší prarodiče bývají většinou zdravější a častěji se zapojují do časově i finančně náročnějších aktivit s vnoučaty. Obecně se kontakt prarodičů s vnoučaty snižuje s rostoucím věkem vnoučat.³²

²⁹ Srov. HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J. Proměny prarodičovství v kontextu představ aktivního stáří. In RYŠAVÝ, D. (ED.) *Sociologica – andragogica 2009: problémy ohrožených skupin, mezigenerační vztahy v rodině*.

³⁰ Srov. CALHOUN, C., LIGHT, D., KELLER, S. *Sociology*.

³¹ Srov. HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J. Proměny prarodičovství v kontextu představ aktivního stáří. In RYŠAVÝ, D. (ED.) *Sociologica – andragogica 2009: problémy ohrožených skupin, mezigenerační vztahy v rodině*.

³² Srov. DOPITA, M. Věk: Stáří – Role: Prarodič. In ŠTĚPÁN, J. (ED.) *Sociologica – andragogica 2005: Třetí věk trojí optikou*.

S prodlužováním délky života a relativně dobrého zdravotního stavu seniorů se také potenciálně prodlužuje doba aktivního zapojení prarodičů do výchovy vnoučat. Poptávku po pomoci prarodičů zvyšuje i současná rostoucí rozvodovost.³³

2.3 Mezigenerační soužití

Prarodiče žijí mnohem častěji se svými vnoučaty tehdy, pokud matka zůstává s dětmi sama, bez otce. Mladá rodina si často hledá bydliště pokud možno v blízkosti rodičů, častěji pak v blízkosti rodičů ženy než muže. Mezigenerační pomoc je chápána jako přirozená a lze ji považovat za pokračování širokých rodinných vazeb v minulosti.³⁴ Přestože mateřskou a navazující rodičovskou dovolenou je dnes možno čerpat v rozsahu 2 – 4 let, existuje řada matek, které volí brzký opětovný nástup do práce, a to ne na prvním místě z finančních důvodů. Častými důvody jsou též potřeba seberealizace, osvobození od domácích prací a touha po nových kontaktech. Všechny tyto důvody zastřešuje dojem, že práce v domácnosti není dostatečně ceněna.³⁵

Výsledky výzkumů v rámci Evropy udávají podíl prarodičů žijících se svými dětmi a vnoučaty společně kolem 25 %. Druhá čtvrtina prarodičů žije sama a ostatní buď s manželským partnerem nebo v „domovech pro seniory“³⁶. Společné třígenerační soužití není dnes ani v naší zemi častým jevem, ve městech je zcela vzácné, ve významném procentu přetrvává jen na venkově (některé studie udávají hodnoty přesahující 30 %). Přímý vliv prarodičů na život mladé rodiny není tedy u nás zvláště významným činitelem. Významný je ale vliv nepřímý, který není vynucen bezprostředním soužitím, ve kterém se ale výrazněji uplatňují odlehčené citové vztahy. Takovýto kontakt může být udržován prostřednictvím návštěv či telefonické nebo internetové komunikace a může být díky širokému spektru možností častý, pravidelný a také do jisté míry intimní. Kontakt osvobozený od každodenní všednosti může mít celkově spíše sváteční ráz. Prarodiče, kteří vypravují vnoučata do školy a dělají s nimi např. i domácí úkoly, tvoří poměrně malé procento. Rovněž kapesné dostávají děti ve velké většině případů od svých rodičů. Záležitostí babiček a dědečků jsou spíše dárky a příležitostné příspěvky. Vnoučata naopak

³³ Srov. HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J. Proměny prarodičovství v kontextu představ aktivního stáří. In RYŠAVÝ, D. (ED.) *Sociologica – andragogica 2009: problémy ohrožených skupin, mezigenerační vztahy v rodině*.

³⁴ Srov. MATĚJČEK, Z. – DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů, aneb když máme vnoučata*.

³⁵ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*.

³⁶ Srov. HAUSEROVÁ – SCHÖNEROVÁ, I. *Děti potřebují prarodiče*.

svým prarodičům dle provedených výzkumů pomáhají a míra jejich pomoci roste s jejich rostoucím věkem.³⁷

³⁷ Srov. MATĚJČEK, Z. – DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů, aneb když máme vnoučata.*

3. Stáří a stárnutí

Prarodiči mohou pochopitelně být lidé různého věku. Ke vstupu do prarodičovské role může dojít již ve „středním“ neboli „zralém věku“, tj. ve věku 45-59 let. „Vyšší věk“ neboli „rané stáří“ jsou umísťovány do rozmezí 60-74 let, pojem „vlastní stáří“ neboli „senium“ označuje rozmezí 75-89 let a dosažení 90 a více let je nazýváno „dlouhověkostí“. Mezi vnější poznávací znaky vyzrálého stáří patří zákonité změny ideálně spojené s jistou harmonií osobnosti člověka.³⁸ Podle tzv. „sociálního věku“ lze začátek stáří spatřovat v odchodu do důchodu či v dosažení důchodového věku. Sociální stáří je pak charakterizováno změnou rolí, životního způsobu i ekonomického zajištění.³⁹

3.1 Psychické a fyzické změny, vlastnosti stáří

Stáří je provázeno změnami, které mohou vést k nepříznivému ovlivnění osobních zdrojů a autonomie člověka. Konkrétně se jedná o změny fyziologické, psychické a sociální. Gerontologická literatura popisuje změny organismu a psychiky vesměs jako změny postupné a zdůrazňuje psychické rysy osobnosti stárnoucího člověka.⁴⁰ U lidí starších 75 let se pravidelně objevuje snížení psychických i fyzických sil, změny jsou čitelné ve tváři, gestech i chůzi. Smysly, zejména zrak a sluch, slábnou a podílejí se na obtížnější orientaci v praktickém životě. Také psychika vykazuje méně ostré vnímání.⁴¹

Funkční věk člověka je do velké míry závislý na průběhu a především způsobu života, prodělaných nemocech, stresových situacích, stupni vzdělání a v neposlední řadě aktivitě nebo pasivitě v oblasti tělesné, psychické i intelektuální. Umění stárnout je vlastně uměním prožívat plnohodnotně a uspokojivě celý svůj život, žít plně v přítomnosti jako průsečíku minulého a budoucího života.⁴²

Subjektivně lidé stárnou různě a odlišnou rychlostí. Za starší se mnohdy považují lidé po odchodu do penze ve srovnání se svými ekonomicky aktivními vrstevníky. Prarodičovská role zde rovněž může mít svůj vliv. Zejména pokud lidé subjektivně pocítují svůj vstup do prarodičovské role jako předčasný, pocit stáří to v nich spíše posiluje. Podobně je tomu u zhoršení subjektivního zdraví. Starší ženy vnímají stárnutí

³⁸ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*.

³⁹ Srov. FARKOVÁ, M. *Dospělost a její variabilita*.

⁴⁰ Srov. SÝKOROVÁ, D. *Autonomie ve stáří. Kapitoly z gerontosociologie*.

⁴¹ Srov. HAŠKOVCOVÁ, H. *Fenomén stáří*.

⁴² Srov. FARKOVÁ, M. *Dospělost a její variabilita*.

pozitivněji než muži a obecně se více angažují v kreativních, resp. sociálních aktivitách. Snáze čerpají jistotu a sebedůvěru z úspěšného zvládnutí mnohonásobných rolí v předchozích životních fázích. Muži, kteří většinu života zasvětili placené práci, se většinou obtížněji vyrovnávají s její ztrátou, která s sebou nese snížení moci, statusu, veřejného uznání i autority. Muži citlivě vnímají i čistě fyzické známky stárnutí. Fyzické kapacity ovlivňují schopnost vykonávat řadu aktivit, určují kvalitu komunikace s druhými lidmi a působí na identitu člověka, jeho životní spokojenost a psychickou pohodu. Celkově pak ovlivňují zvládnání stáří a stárnutí.⁴³

K psychickým změnám, přicházejícím spolu se stárnutím, patří také snížení schopnosti pružně se přizpůsobit aktuálním požadavkům, novým mezilidským vztahům a řadě jiných změn a také pokles schopnosti měnit svoje zvyky, životosprávu apod. Tato neochota ve svém jednání a myšlení něco měnit souvisí do určité míry i s množstvím nabytých zkušeností a dovedností. Zároveň je přítomen pocit, že je pro člověka těžké najít něco, co by pro něj bylo nové a zajímavé. Každá poznaná a ovládnutá oblast rozšířila známý svět, zároveň ale snížila napětí a chuť pouštět se do dalších objevů.⁴⁴

Prudké změny se mohou projevit v tzv. „důchodovém fenoménu“, tedy situaci po odchodu do důchodu, který zahrnuje ztrátu smyslu života v důsledku přerušování vztahů s dosavadním způsobem života a prací mezi lidmi. Ke změnám dochází také v oblasti myšlení. Vnímání a chápání se může stávat obtížnějším, častější je selhávání paměti. Starý člověk disponuje množstvím pracovních a životních zkušeností. Obvykle si uvědomuje menší hodnotu slávy, peněz i moci. U stárnoucích osob často pozorujeme právě převahu moudrosti, rozvážnosti, trpělivosti a vyrovnanosti. V důsledku měnící se emoční regulace a sebekontroly však může být starý člověk naopak vznětlivý a může mít tendence k podrážděným reakcím. Mnozí stárnoucí lidé bývají přecitlivělí až vztahovační a může se u nich stupňovat také tvrdohlavost.⁴⁵

Proces stárnutí je u každého člověka individuální. Je pochopitelně náročné být v zasloužilém věku znovu v pohotovosti a připravenosti aktivně vychovávat svá vnoučata poté, co člověk úspěšně nebo méně úspěšně zvládl dlouhou etapu rodičovství. Proto se člověk v procesu stárnutí může obracet spíše sám do sebe, aby uchoval „zbytky své vyhasínající energie“. S přibývajícím věkem zdravotními problémy a v důsledku toho se měnící kvalitou života klesá obvykle chuť člověka pohybovat se ve společnosti, o někoho pečovat

⁴³ Srov. SÝKOROVÁ, D. *Autonomie ve stáří. Kapitoly z gerontosociologie.*

⁴⁴ Srov. SOKOL, J. Stárnutí a smrt. In JIRÁSKOVÁ, V. a kol. *Mezigenerační porozumění a komunikace.*

⁴⁵ Srov. FARKOVÁ, M. *Dospělost a její variabilita.*

a roste touha po odpočinku. U starých lidí, kteří nemají vypěstovaný cit pro péči o děti, se může projevat až sobeckost, která pak ubírá rodinnému systému množství energie.⁴⁶

Výsledný efekt procesu stárnutí zásadní měrou ovlivňují dvě okolnosti: míra autonomie a kontroly. Pojem autonomie chápeme nezávislost, svébytnost nebo též funkční samostatnost. Pojem kontrola vyjadřuje rozsah, v němž je člověk schopen ovlivňovat vše, co se s ním děje. Starý člověk může být vysoce tvořivý, což se pojí s jeho vysokou autonomií, onemocnění však může snížit jeho míru kontroly, kterou má nad svými záležitostmi. Pro uchování co nejvyšší míry kontroly a autonomie je zdůrazňován význam potenciálu komunikace včetně oblasti nových informačních a komunikačních technologií.⁴⁷

3.2 Spiritualita a náboženství

Empirickými studii byla u starších lidí zjištěna vyšší míra jak spirituality, tak religiozity. Zřejmým důvodem je výraznější sebereflexe starého člověka. Počet dní jeho života se krátí a s tím je spojené uvažování o základních otázkách existence, účelu a smysluplnosti žití. Spiritualita se týká transcendence, jíž chápeme nejvyšší hodnotu, po které může člověk v životě toužit. Ta se stává cílem myšlenek, ale i snah člověka. Religiozita neboli náboženská orientace velmi výrazně ovlivňuje vztahy mezi lidmi, a to zejména v rodině. Výzkumy přinášejí zjištění nižšího výskytu manželských konfliktů, větší míry vzájemné pomoci manželů, harmoničtějšího způsobu výchovy dětí, méně kontroverzních vztahů mezi rodiči a dospívajícími dětmi, větší míru pomoci rodičů dospívající dětem i pomoci dětí stárnoucím rodičům. Jako příčina této větší harmonie je zřejmě vědomí vzácného daru, za který lidé křesťanské víry své manželství a svou rodinu pokládají. Svou roli zde hraje zřejmě i přesvědčení, že vzájemné vztahy v rodině mají zrcadlit Boží lásku k člověku.⁴⁸

„Živé náboženství sytí potřebu chápat a pociťovat svůj život jako smysluplný.“⁴⁹ Stárnoucí člověk s mimořádnou naléhavostí pociťuje potřebu posílení vlastního já, které bude opřené o pevnou orientaci a začlenění člověka do sítě širších i užších sociálních vztahů. Tento jednotící charakter dává člověku jeho víra, Boží oslovení, které prožil.

⁴⁶ Srov. IRMANOVÁ, K. Být prarodičem, tomu je třeba se učit. In CESSARI LUSSO, V. *Prarodiče, rodiče a vnoučata: o emočních, vztahových a komunikačních úskalích*.

⁴⁷ Srov. SEMRÁDOVÁ, I. Potenciál a bariéry mezigenerační komunikace. In JIRÁSKOVÁ, V. a kol. *Mezigenerační porozumění a komunikace*.

⁴⁸ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie: možnosti, které čekají*.

⁴⁹ ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství a spirituality*. s. 208.

„Povolání činí z člověka skutečnou osobu. Lidský život tak dostává střed, kolem kterého se točí všechny myšlenky, touhy, city i vnější tělesné projevy. Zde jsme v oblasti takové osobní uvědomělosti, jakou nenalzááme nikde jinde. Člověk nemá již své těžiště v sobě. Ale ať to zní jakkoli protismyslně, právě tím se stává vyhraněnou osobností se zřetelnými rysy.“⁵⁰

3.3 Postavení starých lidí ve společnosti

Ve všech tradičních společnostech se staří lidé těšili úctě zejména vzhledem ke svým znalostem a zkušenostem. Byli bráni za znalce a zároveň ty, kteří mají větší odstup, neboť již nejsou pod tlakem vlastní rodiny a starostí s ní souvisejícími. Racionalismus novověku, ve snaze vzepřít se tradici, přednosti starých lidí odmítl a zavedl „kult mládí“. Další tradiční společenskou funkcí starých lidí vždy byla určitá míra péče o děti. Předávali jim své zkušenosti, dovednosti a vyprávění, tj. vše, co tvoří kulturní tradici, neboť dbali na to, aby se neztratilo to, na co už lidé přišli a co se osvědčilo. Třetí specifický význam stáří souvisí se smrtí. Smrt tvoří z života příběh neboť jej ohraničuje v celek. Díky smrti je čas vzácný a dává životu vážnost a cenu. Moudrost stáří spočívá i v tom, že se člověk přestane honit za zbytečnostmi a začne se jich zbavovat. Může tak lépe vzdorovat agresivnímu tlaku moderní společnosti, která stále něco nového nabízí. V tomto se může stát výbornou oporou těm mladším.⁵¹

Seniorský věk – tzv. třetí věk – v sobě dnes stejně jako obraz rodiny nese ideje postmoderní společnosti, tedy důraz na nezávislost, seberealizaci a individualismus. Existuje proto nezanedbatelná skupina seniorů, kteří jsou ve svém věku v rámci současných trendů značně aktivní, ať již svým zapojením na trhu práce, celoživotním vzděláváním či aktivním trávením volného času. S ohledem na svůj životní styl vymezují tyto senioři své prarodičovské roli specifické místo. Nechtějí zasahovat do výchovy vnoučat a podřizovat svůj volný čas péči o vnoučata. Jako důležitou vnímají vlastní seberealizaci. Prarodičovství chápou především jako vědomou volbu jasně ohraničenou jejich dalšími zájmy.⁵²

⁵⁰ ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství a spirituality*. s. 18.

⁵¹ Srov. SOKOL, J. Stárnutí a smrt. In JIRÁSKOVÁ, V. a kol. *Mezigenerační porozumění a komunikace*.

⁵² Srov. HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J. Proměny prarodičovství v kontextu představ aktivního stáří. In RYŠAVÝ, D. (ED.) *Sociologica – andragogica 2009: problémy ohrožených skupin, mezigenerační vztahy v rodině*.

4. V roli prarodiče

Z pohledu vývojové psychologie je role prarodiče charakterizovaná jako role biologicky podmíněná, mající trvalý charakter. Tuto roli člověk získává, aniž by sám mohl její vznik nějak ovlivnit, neboť je závislá na jednání jeho potomka. Role prarodiče se stává významnou součástí identity stárnoucího člověka. Pro prarodiče se vnouče může stát smyslem jeho dalšího života. V roli prarodiče je potvrzena hodnota stárnoucího člověka z pohledu generativity, neboť jako rodič zplodil a vychoval děti, které jsou nyní dospělé a samostatné a pokračují v jeho úsilí. Přijetí této role zároveň uspokojuje potřebu intimity. Citový vztah k vnoučeti bývá hluboký a může do značné míry naplňovat život stárnoucího člověka. Role prarodiče posouvá generační příslušnost, což může ovlivnit sebepojetí stárnoucích lidí.⁵³

Prarodičovskou roli sice prožívá každý trochu jinak, ale zároveň je všem prarodičům něco společné. Prarodiče nabývají pro svá vnoučata a jejich výchovu značně na významu zejména tehdy, pokud rodiče v péči o své děti v nějaké oblasti selhávají či ji zcela nezvládají. Prarodiče jsou pak většinou ochotni rodiče do jisté míry nahradit a všemožně pomáhat, bez jakéhokoliv nároku na odměnu. Ve vztahu prarodičů k vnoučatům hraje roli jejich počet a pořadí, ve kterém se narodí. Důležitá bývá i skutečnost, zda jde o dítě syna (u některých prarodičů hraje roli i rodové jméno, jehož nositelem je syn a po něm i vnoučata mužského pohlaví) či dcery a dále, jaký vztah mají prarodiče k tomuto svému dítěti.⁵⁴

4.1 Vstup do prarodičovské role

Vznik prarodičovství lze chápat jako významnou fázi životního cyklu rodiny. Zásadní vliv může mít například na člověka, jemuž právě zemřel partner. Tuto těžkou situaci bude podstatně lépe snášet pro svůj nový vztah a roli prarodiče, ve které najde nové uplatnění. Protože život každé rodiny je jiný a celkově velmi variabilní, význam prarodičovství lze obecně charakterizovat velmi obtížně.⁵⁵

Zralost v roli prarodiče je závislá na mnoha okolnostech jako je věk, postavení rodiny, profesionální kariéra, zda rodina žije ve městě nebo na vesnici. Rozhoduje také

⁵³ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie. II, Dospělost a stáří.*

⁵⁴ Srov. MATĚJČEK, Z. – DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů, aneb když máme vnoučata.*

⁵⁵ Srov. MATĚJČEK, Z. – DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů, aneb když máme vnoučata.*

počet vlastních dětí, věk, ve kterém se prarodičům narodily, potíže, které při jejich výchově prožívali, ekonomická situace rodiny a také ideové a hodnotové postoje (náboženství). Podobně jako rodiče jsou i prarodiče v postoji ke svým vnoučatům ambiciózní a může dojít k velké krizi ve vztazích, pokud se narodí dítě s postižením. Zde se projeví míra prarodičovské zralosti, která může mladé rodině významně pomoci tuto těžkou situaci zvládnout. V opačném případě mohou být prarodiče v této situaci přítěží, která krizovou situaci ještě zhoršuje, a může dojít i k úplnému rozbití vzájemných vztahů.⁵⁶ Prarodičovská role potvrzuje vlastní stárnutí, a proto může být přijímána i s negativními pocity zejména tehdy, pokud je prarodič ještě příliš mladý či narození vnoučete nebylo ještě očekáváno.⁵⁷ Pokud prarodiče zatím nedosáhli důchodového věku a jsou plni sil, nemají mnoho času pro výraznější pomoc s péčí o vnoučata a ani pro budování vztahu s nimi. Jiní prarodiče, ač jsou již v důchodovém věku, se konečně cítí svobodní a jdou za svými vlastními vizemi. Nechtějí využívat čas výhradně pro věnování se rodinnému životu svých dětí, ale konečně uplatnit své touhy.⁵⁸

S těhotenstvím mladé matky a narozením prvního vnoučete dochází v rodině k významné proměně vztahů. Mladá generace se vyrovnává prarodičům v biologické plodnosti, a obě generace se tak dostávají na jednu úroveň. Je to často příležitost k hlubšímu vzájemnému porozumění, sblížení a k vzájemné spolupráci. Narození dítěte probouzí v mužích i ženách instinktivně podmíněné pozitivní city. Takové pozitivní naladění dále otevírá cestu k toleranci a odpuštění. Pro rodiče i prarodiče je vnouče v podstatě nezasloužený dar, který probouzí pocit vděčnosti. Co se týká příchodu dětí na svět mohou proti narození prvního či dalšího dítěte protestovat nebo naopak naléhat, aby rodiče jeho narození uspíšili.⁵⁹

Narození vnoučete uspokojuje mnohé psychické potřeby prarodiče. Jednou z nich je potřeba stimulace, neboť vnouče přináší mnoho nových podnětů spojených s většinou příjemnou prarodičovskou aktivitou. Další naplňovanou potřebou je potřeba otevřené budoucnosti. Vnouče je součástí života prarodiče a zároveň jeho pokračováním. Malé vnouče prarodiče zcela akceptuje, vyjadřuje mu citovou náklonnost, má radost z jeho přítomnosti a obdivuje, co všechno umí. Takový vztah je pro prarodiče naprosto jedinečný.⁶⁰

⁵⁶ Srov. MATĚJČEK, Z. – DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů, aneb když máme vnoučata.*

⁵⁷ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie. II, Dospělost a stáří.*

⁵⁸ Srov. HAUSEROVÁ – SCHÖNEROVÁ, I. *Děti potřebují prarodiče.*

⁵⁹ Srov. MATĚJČEK, Z. – DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů, aneb když máme vnoučata.*

⁶⁰ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie. II, Dospělost a stáří.*

4.2 Narození vnoučete

Narození vnoučete v babičkách ve většině případů výrazně znovunavozuje mateřské city. Babičky mobilizují své zkušenosti a vědomosti a všechno kromě vnoučete jde trochu stranou, včetně partnera. Ocítá se tak do jisté míry v podobné situaci jako otec dítěte, který se může cítit odstrčen. Láska otce i dědečka má kromě instinktivní složky výraznější složku racionální, a proto zde může vzniknout půda pro konflikt, a to tím spíše, že ve vyšším věku jsou už lidé méně přizpůsobiví a hůře snášejí příliv nových podnětů od malých dětí.⁶¹

4.3 Vnouče - batole

V batolecím období od 1 do 3 let získá dítě množství nových dovedností a je to období, kdy prarodiče prožívají velké potěšení z kontaktu s ním. Prarodiče jsou více než rodiče ochotni nastavovat dětem tzv. biologické zrcadlo, tj. dělají s dětmi a po dětech všechno, co dělají děti samy, což výborně slouží jejich vývojové stimulaci. Prarodiče jsou schopni hrát s nimi jednu hru tak dlouho, dokud na tom děti trvají, hrají si s nimi na cokoli, povídají si s nimi. Nebezpečí zde tkví pouze v přehánění takové péče, které bývá nazýváno „rozmazlováním“. Ve věku kolem dvou let dítě přijímá tzv. rodinnou identitu, což je vědomí vlastního „já“ vzhledem k ostatním členům rodiny. V dítěti se utváří vědomí domova a orientuje se ve vztazích uvnitř něj. Ujasňuje si, jakou funkci zastává maminka, tatínek, dědeček, babička a také ono samo. Zároveň si začíná budovat základy své identity, kterou ovlivňují svým chováním k dítěti všichni blízcí členové rodiny. Měli by v tom být jednotní a svou zralou láskou v dítěti budovat zdravě sebevědomé já.^{62,63}

4.4 Vnouče v předškolním věku

Pro děti předškolního věku je charakteristický rozvoj fantazie a záliba v příbězích, zejména pohádkách, do jejichž postav se dokážou velice dobře vcítit. V roli vypravěčů pohádek se prarodiče ocítají poměrně často. Předškolní děti jsou také silně sugestibilní, nekriticky přijímají to, co se jim s určitou autoritou předkládá, a často svou řečí i chováním kopírují prostředí, v němž se nacházejí. Jsou rovněž konformní a vědomě chtějí být stejní

⁶¹ Srov. MATĚJČEK, Z. – DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů, aneb když máme vnoučata.*

⁶² Srov. MATĚJČEK, Z. – DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů, aneb když máme vnoučata.*

⁶³ Srov. MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí.*

jako konkrétní lidé, kteří je obklopují. Mají rádi určitý řád ve věcech, rozlišují, co se dělat má, a co ne. Je to tedy vhodná doba pro osvojování různých návyků.⁶⁴ Stará moudrost praví, že „nejvíce vychováváme, když nevychovááme“. To podstatné ohledně výchovy se (v tomto věku obzvlášť) v rodině odehrává po celou dobu, kterou v rodině ať už rodiče či prarodiče tráví spolu s dětmi. Na děti působí všechny okamžiky a činnosti všedního dne a zejména to, jakým způsobem k nim vychovatelé přistupují. Rodina by proto měla být prostorem pravdivosti, upřímnosti, otevřenosti a vzájemnosti.⁶⁵

Zmatek pro dítě a spory v rodině vyvstávají tehdy, když se dítěti od různých blízkých lidí nabízí k napodobení a přijetí něco jiného a neslučitelného. Na dítě působí velmi škodlivě, pokud mezi prarodiči od otce a matky nebo také mezi rodiči a prarodiči existují spory a v jednom nebo druhém prostředí je ten druhý nějak znevažován. Rozdílné postoje či zvyky rodičů a prarodičů v určitých dílčích věcech, kterou nejsou ve vzájemném rozporu, jen jsou jiné, lze překlenout, neboť dítě dokáže přijmout, že doma existuje určitý řád, a když je u dědečka a babičky, bude dodržovat řád jiný. Umí tedy přijmout odlišná pravidla a žít ve dvou různých světech.⁶⁶ Dle názoru psychologa může toto být pro děti i přínosem. Tzv. „babičkovská“ pravidla, která dovolují jíst např. sladkosti ve zvýšené míře, posunují dobu večerního usínání dětí, či se týkají jiných oblastí, se mohou stát příjemným odlehčením pro děti během pobytu u prarodičů, přitom však nezpochybňují pravidla, která platí doma.⁶⁷

V předškolním věku dítě navazuje první vztahy se svými vrstevníky, překračuje kruh úzké rodiny a vstupuje do širší společnosti. Zde se vytvářejí základy pro společenské dovednosti jako je spolupráce, dělba práce, radost ze společného díla, soucit, přátelství a obětavost. Velká výchovná příležitost se nabízí v oblasti boje proti sobectví. Altruistickému chování se dítě učí opět především prostřednictvím příkladu vychovatelů, kteří jsou dítěti vzorem. Skutečnost, že sami myslí na druhé, pomohou, když je potřeba, pouze nemluví, ale také konají, stejně jako jejich projevy radosti ze štědrosti druhých a soucitu či projevy hněvu nad lhostejností druhých apod. na děti živě působí. Již v tomto věku mohou děti zakusit radost z vykonaného dobra a z radosti druhých, což je pocit silně motivující děti i dospělé.^{68, 69}

⁶⁴ Srov. MATĚJČEK, Z. – DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů, aneb když máme vnoučata.*

⁶⁵ Srov. ŘÍČAN, P. *S dětmi chytře a moudře: psychologie výchovy pro rodiče a prarodiče.*

⁶⁶ Srov. MATĚJČEK, Z. – DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů, aneb když máme vnoučata.*

⁶⁷ Srov. KUBÁLKOVÁ, P. Prarodiče mohou dát vnoučatům vědomí kořenů: rozhovor s psychologkou Simonou Hoskovcovou [online].

⁶⁸ Srov. MATĚJČEK, Z. – DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů, aneb když máme vnoučata.*

⁶⁹ Srov. ŘÍČAN, P. *S dětmi chytře a moudře: psychologie výchovy pro rodiče a prarodiče.*

4.5 Vnouče školního věku

V tomto věku vnoučat mohou prarodiče přebírat některé služby v přípravě dětí do školy, děje se to však spíše zřídka. Jejich hlavní funkcí ve výchově je „příprava na život“. Prarodiče často chrání dítě před školním přetížením a jsou shovívavější k jeho školním neúspěchům. Zejména v dědečkovi mívají některá vnoučata oporu a ochranu před otcovskými tresty při svých školních obtížích i mimoškolních problémech, ke kterým rodiče přistupují nekompromisně. Dědeček si většinou pamatuje, jak se učil a choval jejich otec ve srovnatelném věku a ve srovnatelných situacích. Prarodiče jsou ve věku, kdy se dívají v čase spíše zpět, hodnotí své vlastní dětství a jsou moudřejší, co se týká poznání hodnot života, které nejsou závislé na školních známkách. Prarodiče mají obvykle vnoučat více a jejich úspěchy a neúspěchy se proto snadněji rozloží. Každé z vnoučat může mít jiné vlohy, a co nedokáže jedno, to může vynahradit druhé. Zejména jedináček, přetížený přehnaným očekáváním rodičů, může najít u prarodičů zastání a porozumění pro své vlastní dětské touhy. Přílišné zasahování prarodičů do této oblasti a případný protekcionismus již však neodpovídá zásadě jednotné výchovy a může být zdrojem konfliktů v rodině.⁷⁰

4.6 Pubertální a dospívající vnouče

V pohledu prarodičů na děti věku kojeneckého, batolecího a předškolního se uplatňují zejména jejich vlastní rodičovské prožitky, protože vlastní vzpomínky na prožívání těchto časných období jsou jen útržkovité. K určitému přeskoku dochází během školního věku a především v období puberty a dospívání vnoučat, protože zde už je vzpomínek více, a proto prarodiče ve vnoučatech mohou vidět sami sebe v jejich věku. Zároveň mají prarodiče většinou v paměti, jak se chovali v tomto věku k nim jejich rodiče a také, jak to v tomto věku vypadalo s rodiči vnoučat, tj. jejich vlastními dětmi. Vztah s vnoučaty je již výrazně diferencován podle pohlaví. Konflikty jsou v tomto období častější spíše se samotnými vnoučaty než jejich rodiči. Prarodiče hůře přijímají novoty, různé experimenty v oblékání a zájmech vnoučat. Zejména v oblasti moderní techniky, kterou mladí maximálně využívají, se toho od dob mládí prarodičů změnilo velmi mnoho. Není jednoduché přijmout skutečnost, že mladí lidé experimentují nikoliv s tím, co je účelné, ale se vším, co bylo vynalezeno a co je novinkou, byť by byla nesmyslná. Vystavovat se riziku

⁷⁰ Srov. MATĚJČEK, Z. – DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů, aneb když máme vnoučata.*

je známkou nezralé osobnosti a charakteristickou tendencí tohoto vývojového období. Od prarodičů se podobně jako od rodičů očekává postoj rádců a pomocníků mladých na cestě jejich životem.⁷¹ Vztah dospívajících k rodičům i k prarodičům se výrazně mění. Již většinou nejsou ochotni se svěřovat a trávit s prarodiči volný čas. Společnost prarodičů pro ně většinou bývá málo atraktivní. Toto chování vnuků prarodiče někdy příliš emočně prožívají jako citovou ztrátu, mohou být zklamáni „nevděčností“ na straně vnoučat a může v nich sílit pocit jejich rostoucí bezvýznamnosti. Mohou mít i tendenci nevhodně zasahovat do života svých vnuků a manipulovat je ke svým ideálům.⁷²

⁷¹ Srov. MATĚJČEK, Z. – DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů, aneb když máme vnoučata.*

⁷² Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie. II, Dospělost a stáří.*

5. Vliv prarodičů na vnoučata a společně trávený čas

Prožitek širší rodiny a hodnotného vztahu se svými prarodiči není pro dnešní děti bohužel samozřejmostí. Citový chlad lidí, o kterém se v dnešní společnosti stále více hovoří, bývá spojován s nedostatkem citového zázemí dětí, které, jelikož dostatek lásky samy nezakusily, nejsou pak schopny lásku předávat. Není proto důležitá pouze kvalita vztahu pečujících osob, ale svou roli může hrát i množství těchto blízkých lidí, kteří dítěti dávali lásku a byli k dispozici, když to dítě potřebovalo.⁷³ Také pro vybudování identity dítěte je důležité, aby získávalo informace od více různých lidí a aby počet kontaktních osob byl co největší. Nabyté informace se děti učí srovnávat a vytvářejí si svůj vlastní poměr ke světu a lidem ve svém okolí. Toto pozorování a srovnávání ve velkém světě probíhá snadněji, může-li jej dítě realizovat nejprve v širším rodinném kruhu. Nedostatek identifikačních objektů může mít u dítěte za následek vznik psychopatologických příznaků.⁷⁴

Zřejmě nejdůležitějším úkolem prarodičů je vytvářet v rodině citové bezpečí pro rozvoj malých dětí. Prarodiče zůstávají až do své smrti na stále stejném místě. Rozvíjejí svou radost a pocit potřebnosti a zaujímají znovu (i když jinak) své místo v rodinném systému.⁷⁵ Dědečkové mívají ve výchovné funkci svých vnoučat charakteristickou a nezastupitelnou roli, kterou zastávají zřejmě nejčastěji ze všech členů rodiny, a to je specifický humorný prvek, smysl pro humor spojený s životní moudrostí. S babičkami se dětem pojí velmi často dobré jídlo, které babičky vaří na přání a rády. Děti si také všímají jejich pilnosti a pracovitosti.⁷⁶

5.1 Některá specifika vztahu

Postoj prarodičů k vnoučatům je více emocionální než postoj rodičů a prarodiče proto poskytují jinou kvalitu stimulace. Pro stárnoucího muže je role dědečka většinou novou zkušeností s pečovatelstvím, zatímco role babičky je do značné míry spojena s opakováním podobných zážitků, jaké byly spojeny s mateřskou rolí. Prarodiče poskytují dítěti jinou

⁷³ Srov. HAUSEROVÁ SCHÖNEROVÁ, I. *Děti potřebují prarodiče.*

⁷⁴ Srov. HAUSEROVÁ-SCHÖNEROVÁ, I. *Děti potřebují prarodiče.*

⁷⁵ Srov. IRMANOVOVÁ, K. Být prarodičem, tomu je třeba se učit. In CESSARI LUSSO, V. *Prarodiče, rodiče a vnoučata: o emočních, vztahových a komunikačních úskalích.*

⁷⁶ Srov. MATĚJČEK, Z. – DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů, aneb když máme vnoučata.*

sociální zkušenost, neboť jsou příslušníky jiné generace a specifika jejich role odlišují jejich chování od rodičovského.⁷⁷

V duševním rozvoji dítěte hrají mimo obvyklé výchovné prostředky významnou roli také představy, city, doprovázení jeho fantazie, snů a obav. Osoby, které dítě vychovávají a starají se o něho, zprostředkovávají dítěti smysl života. Podobně mohou působit příběhy a pohádky, které zahrnou všechny aspekty osobnosti dítěte. U starších prarodičů, kteří již uzavřeli svou pracovní dráhu, je velkou výhodou štědrost, s jakou svůj čas umí dětem věnovat. Vymýšlejí a rozvíjejí s vnoučaty hry dle jejich volby a potřeb, bývají velkorysí při dodržování pravidel hry, zákazů i příkazů. Pro děti je obohacující přijímat od svých prarodičů výklad života a postřehy z nejrůznějších oblastí vědění. Prarodiče v roli průvodců na cestě za poznáním mají více času na vyprávění. Množství zkušeností a poznání sebe sama vede zralé lidi k tomu, že snáze přijímají druhé takové, jací jsou, vědomi si, že za jejich jednáním stojí jejich dispozice. V blízkosti takových prarodičů se děti cítí bezpečně, přijímány se všemi svými slabinami i přednostmi. Dobrota prarodičů děti povzbuzuje k důvěře ve svět a lidi okolo sebe. V prostředí plném vlídnosti a dobroty, kde se nikam nespěchá, se děti cítí v bezpečí. Právě podobnost v přístupu k času a uvolněnost, kterou společným chvílím dávají současně děti i prarodiče, poskytuje prostor citové vřelosti a tvořivým vztahům.⁷⁸

Na rozdíl od rodičů nenesou prarodiče přímou zodpovědnost za výchovu dětí a také se s nimi na rozdíl od jejich rodičů neztotožňují. Nedohlízejí jen na to, aby jejich vnoučata „fungovala“, ale snaží se spíše dětem vytvořit prostředí, ve kterém budou moci být samy sebou. Jiná je situace u prarodičů, kteří se nevhodně vměšují do výchovy svých vnoučat, vše jim promíjejí a nekladou jim vhodné hranice či meze. Někteří prarodiče v důsledku konfliktů se svými dětmi uplatňují skrze svá vnoučata na jejich rodiče nevhodný nátlak.⁷⁹

5.2 Prarodiče a stárnutí, smrt

Starší prarodiče zprostředkovávají svou přítomností dítěti pohled na život v pokročilém věku, jeho těžkosti i nemoci. Díky prarodičům si dítě dokáže představit vlastní stárnutí. Snáze pak vnímá život v jeho celku a učí se soucitnosti a toleranci ke stáří jako takovému. Někdy se také setkává se smrtí některého ze svých prarodičů. Toto setkání může být pro

⁷⁷ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie. II, Dospělost a stáří.*

⁷⁸ Srov. HAUSEROVÁ-SCHÖNEROVÁ, I. *Děti potřebují prarodiče.*

⁷⁹ Srov. HAUSEROVÁ-SCHÖNEROVÁ, I. *Děti potřebují prarodiče.*

dítě velmi těžké, zároveň však zakouší, že smrt je součástí života a pokud bude v tomto zážitku vhodně doprovázeno, může se do budoucna vyhnout nezdravému popírání myšlenek na smrt a umírání. Současná média se snaží smrt vytěsnit. Lidé jsou tak o cenné zkušenosti se smrtí ochuzováni a nedokážou se pak vypořádat se smrtí svých blízkých, ani se svou vlastní, která nevyhnutelně přijde. Děti, které se snažíme chránit před kontaktem se smrtí, abychom je uchránili od bolesti, jsou v budoucnosti o to více vystaveny strachu ze smrti, která je něčím naprosto neznámým a obávaným. Očekávání smrti jako přirozeného konce našeho života nás naopak učí smysluplně prožívat čas našeho života, a to s plným přitakáním naší konečnosti.^{80, 81}

Na dětské otázky ohledně smrti je třeba se učit odpovídat, neboť to, co dětem nahání strach, je právě mlčení dospělých. A zkušenost smrti jsou děti schopny pochopit pouze s pomocí dospělého. Bruno Ferrero píše ve své knize o sedmiapůlletém Ondřejovi, který stojí před hrobem svého dědečka a vysvětluje tatínkovi: „Dědeček tam není. Nevadí, že se jeho tělo rozpadne na prach. Důležité je to, jak miloval Ježíše, Boha a druhé.“⁸²

Svým stářím prarodiče vnoučatům dosvědčují, že život se dá žít. Mohou jim zprostředkovat vnitřní vyrovnanost, se kterou překonali mnoho překážek a těžkostí. Ukazují tak svým vnoučatům a nejen jim, že život se dá zvládnout. Ne každý starý člověk ovšem přijal a zpracoval své životní cesty, utrpení a omyly natolik, aby o nich mohl takto svědčit.⁸³ Co se týká kontaktu se smrtí či těžkostmi souvisejícími více či méně se stářím, působí na děti velmi silně také to, jak sami prarodiče či rodiče dětí tyto těžké situace prožívají, jaký postoj k nim zauímají a jak je dokážou řešit. Ukazují tím dětem, jací ve svém nitru jsou. Příklad, který dětem v takových situacích dávají, může mít závažný vliv na jejich budoucí charakter a životní pohodu.⁸⁴

5.3 Prarodiče jako svědci historie a rodinné tradice

Prarodiče jsou přirozeně pamětníky a nositeli rodové tradice. Pro vnoučata bývají přitažlivé nejrůznější rodinné příběhy, humorné příhody, tragédie i vzpomínky na způsob života v dřívější době, většinou hodně odlišný od doby naší. Jsou jim bližší a srozumitelnější než odosobněné kapitoly z učebnice dějepisu. V dětství prarodičů se děly

⁸⁰ Srov. IRMANOVÁ, K. Být prarodičem, tomu je třeba se učit. In CESSARI LUSSO, V. *Prarodiče, rodiče a vnoučata: o emočních, vztahových a komunikačních úskalích*.

⁸¹ Srov. HAUSEROVÁ-SCHÖNEROVÁ, I. *Děti potřebují prarodiče*.

⁸² FERRERO, B. *Šťastní rodiče*. s. 133.

⁸³ Srov. HAUSEROVÁ-SCHÖNEROVÁ, I. *Děti potřebují prarodiče*.

⁸⁴ Srov. ŘÍČAN, P. *S dětmi chytře a moudře: psychologie výchovy pro rodiče a prarodiče*.

věci, které jsou dnes často nemyslitelné a dětskou představivost tak podněcují směrem k minulosti. Vyprávění prarodičů o vlastním dětství je povzbudivé i pro vlastní budoucnost vnoučat. Povzbuzení plyne z uvědomění si, že i jejich moudrý dědeček nebo babička, kteří toho v životě tolik zvládli, byli kdysi malými dětmi. Svými vzpomínkami a poutavými vyprávěními prarodiče vytvářejí propojení s předky, rodinnou i společenskou historií. Děti tak objevují své vlastní kořeny, ze kterých pocházejí.⁸⁵

5.4 Moudří vychovatelé k vzájemnosti

V období třetího věku jsou myšlenky na budoucnost zpravidla spojeny s obavami, jak rychle budou člověka opouštět síly, jak to bude s jeho zdravím, mobilitou a soběstačností. Toto období se může zdánlivě jevit jako výhradně ztrátové. Zůstává však oblast, ve které znalosti s věkem nestárnou, a to je oblast mezilidských vztahů. S přibývajícím věkem na tomto poli dozrává jistá moudrost, jíž lze využít v komunikaci, utváření a rozvíjení mezilidských vztahů. Moudrost nevychází výhradně z rozumu, ale je současně jakousi emocionální vyrovnaností. Pomáhá, aby se člověk lépe ovládal, uměl zachovat klid a především uměl přijmout vše, co mu život přináší, a přitom nepropadal sebelítosti či zoufalství nad promarněnými příležitostmi. Moudrost je výborným nástrojem při stále probíhajícím učení se, jak své limity přeměnit ve zdroje a jak být shovívavý vůči ostatním. Takto moudří prarodiče jsou vždy prarodiči pomáhajícími, kteří jsou pro rodinu opravdovým pokladem. Sami se mohou stále cítit potřební a vyrovnaní a často je z jejich jednání patrné přesvědčení, že člověk může těžit z každé chvíle.⁸⁶

Uvážíme-li, že škola je především nositelem vzdělání a výchovy v oblastech jako jsou kognitivní dovednosti, výkon, schopnost se prosadit a přizpůsobit se, zbývá ještě široké a nezastupitelné pole výchovné působnosti pro rodinu, a to v oblastech vzájemnosti, ochoty pomáhat, pevné vůle, poctivosti, trpělivosti, plnosti psychické i duchovní. Čím je okruh blízkých osob dítěte bohatší, tím více příležitostí k získání tohoto komplexního vzdělání dítě má. Mělo by se budovat v místě klidu a pokoje, bez přítomnosti konkurence, kde je dostatek prostoru pro sdílení. Prarodiče se mohou se i se svými vnoučaty obracet k hodnotám, které v dřívější době boje o existenci přicházely zkrátka. Jednou z nich je

⁸⁵ Srov. HAUSEROVÁ-SCHÖNEROVÁ, I. *Děti potřebují prarodiče*.

⁸⁶ Srov. CESSARI LUSSO, V. *Prarodiče, rodiče a vnoučata: o emočních, vztahových a komunikačních úskalích*.

právě lidská vzájemnost. Lidská vzájemnost se také vytváří tím, že se mladí učí od starých a staří od mladých. Tento výchovný či učební proces není nikdy jednostranný.⁸⁷

5.5 Strážci pozitivních emocí

Děti se během svého vývoje učí pracovat s emocemi. Učí se je vhodným způsobem projevovat a reagovat na různé emoční podněty, a to zejména od lidí, kteří jim projevují lásku a jsou jim nejbližší. K důležitým schopnostem pro zvládnutí života patří schopnost empatie, zvládání frustrace a rozpoznání emocí. Emoční naladění osobnosti člověka v dospělosti je přitom výsledkem jeho vývoje, kdy se od počátku svého dětství učil napodobovat projevy emocí, které viděl na tváři dospělých, a ztotožňovat se s nimi. Dítě má tendenci vždy se naladit na emoce, které jej obklopují a chování dítěte se tedy vyvíjí podle chování dospělého. Tímto mechanismem se vyvine řada sociálních dovedností. Prarodiče jsou dětem po rodičích často prvními vzory nápodoby. I oni mohou přispívat k emoční vyrovnanosti dítěte, a to tím, že nabízejí dítěti emoce pozitivní a ukazují, jak pracovat s emocemi negativními. Rodiče i prarodiče by měli dětem umožňovat prožívat a vyjadřovat širokou škálu emocí odpovídajícím způsobem. Měli by věnovat pozornost i emocím negativním, mluvit o nich a umožnit dítěti, aby je dobře poznalo a pochopilo jejich význam. Prarodiče mohou nabídnout kontakt s alternativními vzory v případě, že některý z rodičů je příliš emočně vznětlivý. Rodiče navíc v každodenním shonu a přemíře povinností k přehnaným emocionálním reakcím třeba jen nad rozbitým talířem inklinují. Prarodiče se svým odstupem, uvolněností a trpělivostí jsou většinou schopni celou věc vyřešit v klidu a pomoci vnukovi či vnučce napravit, co se dá. Tím je zároveň učí vzniklé problémy konstruktivně řešit.^{88, 89, 90}

5.6 Prarodiče v roli svědků víry

Na základě mnohých rozhovorů dochází Isabella Hauserová – Schönerová k závěru, že děti a staří lidé se zvláště přibližují ve svém chápání Boha. Setkávají se na jedné straně ještě v ryzím souladu se životem a na straně druhé ve zralém přijetí života právě takového, jaký

⁸⁷ Srov. HAUSEROVÁ – SCHÖNEROVÁ, I. *Děti potřebují prarodiče.*

⁸⁸ Srov. IRMANOVOVÁ, K. Být prarodičem, tomu je třeba se učit. In CESSARI LUSSO, V. *Prarodiče, rodiče a vnoučata: o emočních, vztahových a komunikačních úskalích.*

⁸⁹ Srov. CESSARI LUSSO, V. *Prarodiče, rodiče a vnoučata: o emočních, vztahových a komunikačních úskalích.*

⁹⁰ Srov. ŘÍČAN, P. *S dětmi chytře a moudře: psychologie výchovy pro rodiče a prarodiče.*

skutečně je. Prarodiče dospívají v otázkách víry opět tam, kde děti teprve začínají a snaží se s nimi vyrovnat na základě nabyté životní moudrosti. Náboženský zájem může být podstatou hluboké soudržnosti mezi generacemi.⁹¹

Vztah k Bohu je podstatným způsobem ovlivňován vztahem ke kontaktním osobám, od kterých dítě odvozuje svou existenci, bezmezně jim věří a přisuzuje jim „božské“ vlastnosti jako všemohoucnost, vševědoucnost a neomylnost. I když později poznává, že rodiče i ostatní blízké osoby chybují, zůstává raná zkušenost s těmito osobami předobrazem pozdější představy Boha. S tou se pak může pojit vřelost nebo chlad, mírnost nebo tvrdost, pocit bezpečí nebo strach. Isabella Hauserová – Schönerová vypráví o chlapci, který vyrůstal v rodině náboženství spíše nepřátelské. V pěti letech našel v dědečkovi ochotného partnera k hovorům o Bohu a tato společná záliba je pak spojovala až do jeho období dospívání. Díky dědečkovi si ve svém životě povšimnul přirozené touhy po Bohu, kterou rozvíjel a která u něj později vyústila v hlubokou důvěru v něj.⁹²

Mnoho dětí probírá se svými prarodiči náboženská témata, a to i tehdy, když se nijak zvlášť nábožensky neprojeví. Mnoho dospělých, jejichž prarodiče měli silnou žitou vírou v Boha, byli touto zkušeností výrazně ovlivněni, o čemž vypovídá jejich pozdější volba povolání, jejich občanské a etické postoje. Žitou vírou se zde myslí především ryzí vztah k osobnímu Bohu, který je vždy přítomen, neochvějná důvěra v jeho pomoc, a k tomu se pojící pocit bezpečí. Na tento vztah má člověk vyhraněn pravidelný čas během dne. Prarodiče obvykle vnučata k návštěvám bohoslužeb a společným modlitbám nenutí, děti však jejich zbožné počínání přitahuje a účastní se ho z vlastní vůle a často i se zájmem. Existují ale pochopitelně i výjimky. Náboženské jednání mnoha prarodičů patří k jejich životu zcela samozřejmě a jejich víra je žitá v praxi a odpovídá také na potřeby druhých lidí. Za určitým chováním tak lze pocítit pravdivost a ryzost, a to jak za konkrétními skutky lásky a pomoci, tak za náboženskými rituály. Žitá zbožnost je doprovázena postojem důvěry, vnitřního pokoje, angažovanosti pro druhé, přítomností jakéhosi pramene, který přesahuje vlastní zdroje. Toto vnitřní naladění prarodičů děti oslovuje velice hluboce a nezapomenutelně, je nabídkou stability a jistoty pro jejich vlastní život.⁹³ Zprostředkování víry se tak uskutečňuje skrze to, čím prarodiče jsou. Každodenní život před zraky dětí zní mnohem hlasitěji než sdělení, která jsou vyslovována.

⁹¹ Srov. HAUSEROVÁ - SCHÖNEROVÁ, I. *Děti potřebují prarodiče.*

⁹² Srov. HAUSEROVÁ - SCHÖNEROVÁ, I. *Děti potřebují prarodiče.*

⁹³ Srov. HAUSEROVÁ - SCHÖNEROVÁ, I. *Děti potřebují prarodiče.*

5.7 Přirozené slabosti prarodičů

Ke staršímu věku patří zvýšená úzkostnost, tedy zvýšená pohotovost vnímat svět jako nebezpečný. U prarodičů se mohou ve vztahu k vnoučatům projevovat obavy týkající se jejich tělesného bezpečí – strach, že si nějak ublíží, a také úzkost z citové zranitelnosti a křehkosti dětí – strach, že by mohly být nešťastné. Subjektivní prožitky mohou prarodiče snáze pojímat jako objektivní skutečnost a lpět na ní do té míry, že v určitých oblastech svá vnoučata až příliš úzkostně sledují a trápí své okolí přehnanými obavami, které mohou být v rodinách zdrojem napětí. Může pak hrozit i nebezpečí, že vnoučatům bude nepřiměřeným omezováním jejich aktivity a podnikavosti zabráněno v přístupu k důležitým zkušenostem a hodnotám.⁹⁴

Pro prarodiče může být vzhledem k jejich věku náročnější vykonávat více činností najednou, čímž se i hlídání vnoučat při současném vykonávání běžných prací může stát stresujícím. Svůj díl vlivu má také silný pocit zodpovědnosti za potomstvo svých dětí. Klinické pokusy ukazují na vysoký stupeň identifikace prarodičů s malými dětmi. Kontakt s malým dítětem v nich probouzí jejich vnitřní dítě a činí je velmi citlivými vůči dětskému utrpení. S tímto vnitřním dítětem se ve druhé půli života v člověku probouzí dávná zranitelnost i prožitá utrpení. Se soucítěním souvisí i tendence prarodičů děti rozmazlovat, hýčkat a ochota udělat všechno pro to, aby byly „šťastné“.⁹⁵

5.8 Obohacení na straně prarodičů

Vnímání času a délky života se ve věku, kdy se většina lidí stává prarodiči, mění. Uvědomují si vlastní pomíjivost, objevují se zdravotní problémy, jejich tělo se proměňuje a stává se méně výkonným. Osobnostní i sociální identita člověka se v tomto věku musí do určité míry přebudovat. Svě stárnutí však mohou prarodiče akceptovat a zaměřit se na jeho zhodnocení, a to jak ve vztahu a v péči o vnoučata, tak v práci na sobě samých s cílem vylepšit svou roli v rodinné struktuře. Zejména vztah s vnoučaty může být tou nejúčinnější terapií na případný smutek a deprese. Prarodičovská role s sebou může nést střídání momentů obrovského naplnění (v přítomnosti vnoučat) i přílišné prázdnoty.⁹⁶

Někteří prarodiče prožívají svou roli s opravdovým nadšením. Vyžívají se ve hrách se svými vnoučaty a při trávení času s nimi odkrývají nové stránky své osobnosti. Pro

⁹⁴ Srov. MATĚJČEK, Z. – DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů, aneb když máme vnoučata.*

⁹⁵ Srov. CESSARI LUSSO, V. *Prarodiče, rodiče a vnoučata: o emočních, vztahových a komunikačních úskalích.*

⁹⁶ Srov. CESSARI LUSSO, V. *Prarodiče, rodiče a vnoučata: o emočních, vztahových a komunikačních úskalích.*

všechny prarodiče je uklidňující pocit kontinuity, který prožívají ve svých vnoučatech. Někteří prarodiče otevřeně přiznávají, že výhody přítomnosti vnoučat jsou na jejich straně a vychutnávají čas trávený s nimi s uvolněním a radostí. Ne zřídka se díky dědičnosti objeví u vnoučat téměř identické charakterové vlastnosti, jakými disponuje jeden z prarodičů. Může to mít za následek obzvláštní vzájemné porozumění a jakousi emocionální spřízněnost. Jsou to vztahy, které „přeskakují generaci“.⁹⁷

V prarodičovské roli může mnoho mužů a žen pociťovat radost také z důvodu jakési druhé výchovné šance. Málokdo hodnotí své rodičovství zpětně jako ideální a každému se něco ve výchově vlastních dětí nepovedlo. Matky si často vyčítají, že měly být trpělivější a dětem více naslouchat. Otcové litují, že dětem nevěnovali více svého času. Proto když se objeví vnoučata, mají prarodiče možnost částečně tyto své chyby vynahradit.

Prarodiče velmi těší, mohou-li se svými vnoučaty sdílet své zájmy a podílet se společně na věcech, které mají rádi, jako je hudba, divadlo, rybaření, čtení, kutilství nebo zahrada. Radost z takto prožitého času je vzájemná. Do života dětí tak vstoupí nové chutě a znalosti, které se velmi pravděpodobně budou dále rozvíjet, protože vznikaly v atmosféře pozitivních citů a sdílení.⁹⁸

5.9 Množství společného času a vlivu

Kvalita i kvantita vztahu prarodičů s vnoučaty se filtruje přes rodiče. Očekávání míry pomoci mladých rodičů od prarodičů se různí. Jejich pomoc je v některých případech považována za nutnou nebo i samozřejmou. Pokud prarodiče nesdílí s rodinami svých dětí domácnost a nejsou tak pod tlakem společného soužití, mohou míru své pomoci lépe regulovat.⁹⁹ Pokud je pomoc s vnoučaty považována za něco samozřejmého a děti jsou prarodičům dávány „na hlídání“ i bez předchozí domluvy, bývá to pro prarodiče stresující, limitující a nepříjemné. Když se naopak prarodiče starají o vnoučata, aby umožnili rodičům prožít odpočinkové chvíle ve dvou, mohou z toho těžit všichni účastníci této situace. Rodiče si odpočinou a posílí svůj partnerský vztah, prarodičům přibudou další společné zážitky s dětmi a vnoučata ráda změní prostředí a užijí si prarodičovské shovívavosti a trpělivosti.¹⁰⁰

⁹⁷ Srov. HAUSEROVÁ-SCHÖNEROVÁ, I. *Děti potřebují prarodiče.*

⁹⁸ Srov. CESSARI LUSSO, V. *Prarodiče, rodiče a vnoučata: o emočních, vztahových a komunikačních úskalích.*

⁹⁹ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie. II, Dospělost a stáří.*

¹⁰⁰ Srov. CESSARI LUSSO, V. *Prarodiče, rodiče a vnoučata: o emočních, vztahových a komunikačních úskalích.*

Ve srovnání s dobou dřívější se prarodiče s vnoučaty vídají celkově méně. K setkávání dochází pravidelně zejména o svátcích, případně nedělních návštěvách. Spíše malý počet prarodičů pak na opačném pólu nahrazuje v mnohém i výchovnou roli rodičů především proto, že matky jsou zaměstnané. Vodí a vyzvedávají děti ze školy či školky, kroužků nebo s nimi dělají domácí úkoly. Někteří prarodiče zastupují rodiče na školní besídce nebo i třídních schůzkách, vypravují děti na výlety. Starší lidé však mají nejen právo více odpočívat, ale také to více potřebují. Jejich pomoc by měla zůstat v mezích potěšení a nepřekročit hranici neúměrné zátěže. Unavení prarodiče jsou pak prarodiči úzkostnými, nervózními a přetíženými. V mnoha ohledech se pak dopouštějí stejných výchovných pochybení jako zaneprázdnění rodiče – okřikování, nařizování a unáhlených trestů. Děti pak k prarodičům přestávají chodit rády.¹⁰¹

Při výchově potomka mají v dnešní kultuře přirozeně hlavní slovo rodiče a prarodiče se této výchově musejí přizpůsobit. Pokud je spolupráce užší a rodiče od prarodičů častěji požadují hlídání svých dětí, musejí brát v úvahu prarodičovský styl výchovy, z některých svých vlastních zásad slevit a jiné akceptovat. Tato konfrontace může být přínosná nejen pro dítě tím, že zažívá jiné výchovné prostředí, ale i pro rodiče samotné, kteří se tak mohou podívat na zásadní témata svých výchovných postupů s nadhledem. Prarodiče mají v lecčem více zkušeností. Očekávání, že výchova prarodičů bude stejná jako ta rodičovská, je nereálné.¹⁰²

¹⁰¹ Srov. TICHÝ, M. Nezastupitelná role prarodičů při výchově dětí. *Saleziánský magazín*.

¹⁰² Srov. TICHÝ, M. Nezastupitelná role prarodičů při výchově dětí. *Saleziánský magazín*.

6. Aspekty výchovy se zaměřením na duchovní vývoj dítěte

V nejširším slova smyslu je výchova záležitostí duchovní. Nejde jen o to, aby se dítě něčemu přizpůsobilo nebo se něčemu naučilo. Především jde o to, aby dítě určité skutečnosti pochopilo a s pochopením se zúčastnilo situací, které život přináší. Průběh života, který na dítě od raného věku působí, vydává svědectví nejen o tom, co je pro život nutné a potřebné, ale také o tom, v co lidé věří a co jim stojí za to, aby o to usilovali a třeba pro to i leccos obětovali. Konečným cílem výchovy je samostatnost člověka v současném společenském dění.¹⁰³

V křesťanské rodině není pochyb o hodnotě dobré výchovy. Jakkoli usilovně pečují rodiče o dobro svých dětí, o jejich zabezpečení v budoucnosti, o jejich zdraví, vzdělání a dobré návyky, to vše potřebuje pevný základ, na kterém je teprve možno stavět. Sv. Jan Zlatoústý říká „Nepřestávám vás napomínat, prosit a zapřísahat, dejte svým dětem především dobrou výchovu!“ Je to jistě výchova ve víře v Boha a výchova k životu s Bohem.

Výchova je dle pedagogického slovníku proces záměrného působení na osobnost člověka s cílem dosáhnout pozitivních změn v jejím vývoji.¹⁰⁴ Pojmem výchova rozumíme uvědomělou péči o tělesné i duševní potřeby dítěte. Výchovou působíme do nitra dítěte a chceme vyvolat žádoucí odezvu jeho schopností po stránce duševní, citové i sociální, které se mají vhodným vedením rozvíjet a napomoci dítěti k dosažení jeho životního cíle.¹⁰⁵

Jak je uvedeno výše, lze konečný cíl výchovy spatřovat v samostatnosti člověka v současném společenském dění. V samostatnosti, která zahrnuje osobité rozhodování, je plnost života. Aby bylo tohoto cíle dosaženo, měla by výchova poskytnout především tři věci: někoho, o koho se dítě může opřít a kdo ho má opravdu rád, vychovatel musí ve správných chvílích stavět dítě na vlastní nohy a v neposlední řadě musí vychovatel mladého člověka uvádět do současného společenského dění.¹⁰⁶

Příklad je přirozeně jedním z nejmocnějších prostředků výchovy. Dítě nutně potřebuje vzor, ke kterému vztáhne svůj vlastní život, člověka, se kterým se může v počátcích svého vývoje identifikovat. Zde je jistě nezastupitelné místo rodičů a rodiče si

¹⁰³ Srov. ŠOLTÉSZ, Š. *Kristus a rodina*.

¹⁰⁴ Srov. PRŮCHA, J. - WALTEROVÁ, E. - MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*.

¹⁰⁵ Srov. MALÝ, T. *Výchova v rodině*.

¹⁰⁶ Srov. ŠOLTÉSZ, Š. *Kristus a rodina*.

mohou uvědomit, jak obtížným úkolem rodičovství je. Každá rodina a každý z rodičů přirozeně trpí nedostatky. Pokud však o těchto nedostatcích rodiče vědí, zodpovědně se snaží je minimalizovat a dávají prostor k jejich řešení, mohou i tato negativa sehrát ve výchově dětí pozitivní roli. Děti se z nich mohou poučit. Také vědomí, že ani jejich rodiče nejsou bezchybní, ale svou snahu o dobro nevzdávají, může být pro ně motivací ve vlastním životě.

Mnohé současné příručky vyjadřující se k výchově upozorňují na to, jak zhoubná může být pro výchovu dětí skutečnost, že jim rodiče nevěnují kvalitní čas, nenaslouchají jim a v konečném důsledku nejen že děti nepociťují jejich lásku, ale rodiče své děti opravdu „málo znají“. Děti pak mají oprávněný dojem, že jim rodiče nerozumí. Pociťovaný nedostatek komunikace je pro ně signálem, že na nich rodičům „tak moc nezáleží“. To nejlepší pro dobro dětí nelze nalézt v hmotném zabezpečení, ale v tom, že jim rodiče spolu s poskytováním svého času dávají příležitosti a nástroje k růstu, zrání a prohlubování charakteru. Opravdu věřící rodiče se nespokojí s „pouhým spasením“ svých dětí, ale chtějí, aby jejich děti poznaly, co znamená žít s Bohem. Věnují úsilí tomu, aby pomohli dětem vypěstovat vnitřní motivaci k četbě Bible, modlitbě i aktivnímu životu v církvi. To vše stojí mnoho, mnoho času.¹⁰⁷ Pokud mají rodiče po boku ochotné prarodiče, kteří mohou roli moudrého vychovatele plnit spolu s nimi nebo je občas zastoupit a jejich vliv doplnit, je to pro rodiče nedocenitelným přínosem a pomocí.

Protože je Bůh tvořivě činný v každém člověku, je i vývoj člověka den za dnem tvůrčí Boží proces. Víra člověka je pak svobodnou odpovědí Bohu a přijetím jeho přátelství, které má dalekosáhlé důsledky pro veškeré lidské konání, neboť člověk vydává svou vlastní osobu a váže se na Boha. V náboženské výchově jde tedy o vztah.¹⁰⁸ „Setkání s Bohem můžeme sice podporovat, ale nemůžeme ho za druhého člověka uskutečnit, i kdybychom chtěli sebevíc.“¹⁰⁹ V pravém smyslu nelze vychovávat k víře, ale k poznání toho, co víra je a co není. Člověk může druhému člověku ukázat tvář skutečné víry žité okamžik za okamžikem. Výchova člověka k víře začíná v oblasti nejhlubšího sebeuvědomování, tam, kde se člověk sám sebe ptá a kde se rozhoduje. Ve výchově k víře proto půjde o výchovu ke schopnosti vztahu.¹¹⁰

¹⁰⁷ Srov. WRIGHT, H. N. – OLIVER, G. J. *Průvodce křesťanským rodičovstvím: jak vést děti k osobní víře a naplněnému životu.*

¹⁰⁸ Srov. SMAHEL, R. *Duševní vývoj a duchovní zrání dítěte v křesťanské rodině.*

¹⁰⁹ OPATRŇÝ, A. Jak moc lze předat víru v rodině? [online].

¹¹⁰ Srov. SMAHEL, R. *Duševní vývoj a duchovní zrání dítěte v křesťanské rodině.*

6.1 První rok života dítěte

Po narození se dítě učí pravidelnosti, potřebuje dostatek nerušeného spánku a zejména láskyplný vztah. Získává vědomí, že se o něj stará jedna osoba, která ho má ráda – nejlépe matka. Velmi silná citová závislost na matce trvá asi do druhého roku věku, pokračuje však i nadále, i když v menší míře.¹¹¹ V prvním roce života dítěte se již objevují jeho typické charakterové znaky. Skrze láskyplný vztah s matkou, doprovázený tělesným kontaktem a projevy její náklonnosti, se v dítěti vytváří základní vrstva osobnosti, kterou můžeme vyjádřit jako základní důvěru ve svět – důvěru, že svět je dobrým místem k životu.¹¹² Tento vztah je nezbytně nutný pro zdravý emoční, intelektuální i náboženský vývoj dítěte. V něm se rodí základna pozdější komunikace a vztahů k druhým lidem a světu. Touto základnou je vznikající důvěra v sebe sama, která se zakládá na důvěře ve druhé. Již v prvních měsících života tak mohou být položeny základy osobnosti vůči světu uzavřené či osobnosti naplněné anonymním strachem ze života. Tyto tendence se sice u dítěte projeví až v pozdějším období, svůj kořen mají ale právě v absenci láskyplného vztahu v prvním roce života. Víra v život, která se u dítěte v ideálním případě v tomto období rodí, je prvním základem křesťanské víry, která se následně může v hloubi duše rozvíjet.¹¹³

6.2 Malé dítě ve věku 1 až 6 let

Již od čtvrtého či pátého měsíce můžeme u dítěte pozorovat snahy odpoutat se z původní jednoty s matkou, jejíž blízkost je ale zároveň stále vyžadována. Ve třetím roce života dochází dítě k vědomí vlastní individuality, pocitu autonomního člověka s vlastními potřebami i vůlí, který již jasně vnímá hranici mezi já a ty. To je velmi důležité pro budoucí schopnost vztahu. Bezpečný vztah, který byl prožit v prvním roce života, je zakoušen dále a vlastně dítěti umožňuje stát se individuální, autonomní bytostí. Zároveň tento vztah jeho důvěru posiluje tím, že nadále trvá i za změněných podmínek, tedy při oddělení se od matky. V této základní důvěře vyrůstá sebedůvěra, která dává odvahu ke všem druhům vztahů k lidem. Zrušení bezvýhradné vazby na matku je vhodné podporovat rozvíjením vztahů dítěte s jinými lidmi, ať již s otcem, sourozenci, prarodiči či jinými blízkými. Zároveň tak u dítěte bude růst kapacita vlastní životní energie.¹¹⁴

¹¹¹ Srov. MALÝ, T. *Výchova v rodině*.

¹¹² Srov. ŘÍČAN, P. *S dětmi chytře a moudře: psychologie výchovy pro rodiče a prarodiče*.

¹¹³ Srov. SMAHEL, R. *Duševní vývoj a duchovní zrání dítěte v křesťanské rodině*.

¹¹⁴ Srov. SMAHEL, R. *Duševní vývoj a duchovní zrání dítěte v křesťanské rodině*.

V období kolem čtyř let a dále vyvstává úkol výchovy citů dítěte a zároveň smysluplné koordinace cítění a myšlení. Mohou zde mít svůj počátek vlastnosti jako čestnost, otevřenost pro druhé a další nezbytné předpoklady pro lidskou vzájemnost. V tomto období by měla být podporována dětská schopnost vnímání a zážitku, ať už v přírodě nebo umění. Takto mohou děti vnitřně uchopit to, s čím se setkávají ve vnějším světě. Rozvíjejí svou fantazii a jejich schopnost silného prožívání vytváří i bez množství informací bohatý život bez nudy a vyžadování neustálých podnětů zvenčí. Učit děti plně využívat všechny své smysly je „předškolou lásky“. A láska opačně otevírá všechny naše smysly pro lidi kolem nás, pro svět a jeho skrytý smysl. Pozornost by měla být věnována postupnému korigování egocentrismu myšlení, cítění a chtění dítěte, učení dítěte dělit se a dokázat se cítit jako součást celku.¹¹⁵ Již v předškolním věku je možné budovat v dítěti vnitřní motivaci, tj. aby dítě bylo schopné udělat to, co má, z vlastní svobodné vůle. Rodiče i prarodiče by měli dítěti být v tomto svobodném jednání vzorem a zároveň vytvářet takové podmínky a příležitosti, aby dítě těšilo dělat něco, co napomáhá jeho rozvoji, duševnímu růstu, jeho tvořivosti a harmonickým vztahům s druhými. To vše se může dít za předpokladu, že dětem především ukážeme smysl a poskytneme jim jistou rozumnou možnost volby.¹¹⁶

Předškolní děti si začínají uvědomovat rozdílnost pohlaví a svou příslušnost k jednomu z nich. Dítě se se svým okolím v předškolním věku střetává převážně prostřednictvím her. Je to převládající forma činnosti. Toto hravé stanovisko dítěte je třeba rozvíjet a určitou jeho formu udržovat po celý život. Je to ta oblast člověka, která způsobuje jeho otevřenost vůči světu, vůči změnám, je předpokladem seberealizace z čisté radosti z rozvoje. Tato vlastnost mu brání zůstávat v uzavřenosti své vlastní duše a nechat se slepě táhnout směrem k vlastnímu sebeprosazení a úspěchu. Zásadním principem by tedy mělo být budování otevřeného vztahu dítěte ke všem a zakoušení lásky v kruhu rodiny, která mu zvěstuje lásku Boží.¹¹⁷

Po třetím roce života se dítě již dokáže volněji pohybovat v prostoru kolem sebe, získává širší pole působnosti a zároveň mu jeho zdokonalená schopnost řeči rozšiřuje svět představ. Dítě stále naléhavě potřebuje své blízké a bezpečné prostředí, které pružně odpovídá na jeho měnící se potřeby. V pěti letech již dítě vykazuje určitou tělesnou a duševní trpělivost a dokáže se svým jednáním přizpůsobit momentální skutečnosti. V tzv.

¹¹⁵ Srov. SMAHEL, R. *Duševní vývoj a duchovní zrání dítěte v křesťanské rodině*.

¹¹⁶ Srov. ŘÍČAN, P. *S dětmi chytře a moudře: psychologie výchovy pro rodiče a prarodiče*.

¹¹⁷ Srov. SMAHEL, R. *Duševní vývoj a duchovní zrání dítěte v křesťanské rodině*.

obdobích vzdoru, která děti prožívají různě dlouho a různě intenzivně, je důležité, aby děti pociťovaly, že je rodiče mají za všech okolností rádi. Rodiče mají být ve svém vedení pevní, ale s laskavostí a vědomím nedostatečné rozumové vyspělosti dítěte. Prvních sedm let dítěte je z hlediska výchovy pro další život dítěte klíčových. Zvláště důležité je období mezi třetím a čtvrtým rokem života, kdy většina matek nastupuje po rodičovské dovolené do práce a může se dětem paradoxně věnovat méně, než tomu bylo dříve.¹¹⁸

6.3 Dítě ve školním věku

Dítě zralé pro školní docházku se již postupně naučilo řídit své impulzy, na rozdíl od dřívějšího pasivního řízení sebe sama přáními, zájmy a vjemy. Mezi 9 a 10 lety je u dítěte vhodné začít budovat další růst k samostatné a rozhodování schopné osobnosti, která postupně nabývá zodpovědnosti za sebe i druhé. Rostoucí samostatnost vyžaduje nemalou podporu okolního prostředí, zejména rodiny jako bezpečného podpůrného prostředí. Je důležité, aby toto podpírání nebylo zároveň i poutáním, které by brzdilo rozvoj vlastní autonomie dítěte vůči jiným. Školák prožívá přání prostoru vlastního života, v němž může vyzkoušet sebe sama se svými silami a schopnostmi. Pro pozdější zaujetí správného postoje k okolnímu světu a nalezení svého místa v něm je důležité pochopení, že jeho způsob života musí být sladěn s jeho životním prostorem, jelikož člověk je jeho integrální součástí. Výchova k zodpovědnému způsobu života by měla zabránit tomu, aby dospívající automaticky vstupovali do společensky předurčeného, jen receptivně-konzumního poměru k lidem, věcem a přírodě, který zjevně není přiměřený problémům a nutnostem života na zemi. V oblasti náboženské výchovy jde v tomto věku zejména o zprostředkování víry a životní pomoc. Vztah k sobě samým a k celé své existenci, vztah k druhým a vztah k Bohu jsou navzájem propojeny. Ať již ve škole, rodině nebo jiném společenském prostředí, kdekoli jsou přítomny vztahy, je vhodné místo k prožívání a nacvičování postoje spravedlnosti a ochrany světa tak, aby se tento postoj stal součástí svědomí dítěte. Pro dítě je nutná konkrétní zkušenost a prožitek sebe sama i vztahu k druhým. Děti jsou již schopny zamýšlet se nad vnitřním bohatstvím člověka. Je v nich podobně jako v dospělých přítomná latentní religiozita, kterou lze vnímat jako neustálou lidskou nenasycenost vlastního já, přebytek touhy po naplnění, po svobodě, štěstí, lásce a bezpečí, která není nikdy zcela naplněna. Tuto latentní religiozitu je třeba udržovat bdělou, aby byla schopna

¹¹⁸ Srov. MALÝ, T. *Výchova v rodině*.

odolat úsilí společnosti o obrácení lidské touhy k jejím produktům zdánlivého naplnění života.¹¹⁹

6.4 Období rané adolescence (11 – 15 let)

Na začátku puberty, kdy se dítě ocitá v období důležitém pro výstavbu osobní identity, hraje důležitou roli jednak obraz, jaký má člověk sám o sobě, a jednak skutečnost, jak se na něj dívají druhé osoby. Dalekosáhlejší vztahy je možné budovat pouze za předpokladu, že se dospívající může spolehnout na podporující, ale zároveň ne pevně poutající vztahy, a také pozitivní zpětné ohlasy od svých blízkých. Dospívajícím je třeba povolit vyšší míru vlastní zodpovědnosti při jejich rozhodování a nechat je vyzkoušet možnosti jednání, což podporuje zrání vlastní identity. Zároveň jim má být stále po boku někdo blízký s radou a podporou. Jistá míra zralé osobní identity je nezbytná pro vstupování mladého člověka do intimních, tedy těsných osobních vztahů. Nejistá vlastní identita s sebou nese strach před intimitou a růst izolace. Intimní vztah ke druhým zahrnuje uznání jak vlastní identity, tak i identity toho druhého, jeho přijetí a tolerance k jeho odlišné individualitě.¹²⁰

Výchova v tomto věku má vést dítě ke stále větší samostatnosti. Poslušnost a mravní život se má utvářet čím dál svobodněji, vnitřně. Autoritářskou výchovou vynucovaná poslušnost vede u dětí vzdorovitých k jejich utvrzování ve vzdoru, u dětí podřízenějších pak k utlumení podnikavosti, iniciativy a samostatnosti v následujících obdobích života.¹²¹ Mnozí rodiče se v tomto věku mohou setkat s nespokojeností svých dětí, že jim jako rodiče „nerozumí“. Taková situace by měla vést k zamyšlení, zda není plodem jejich dřívějšího či současného životního stylu, kdy jako mnozí jiní rodiče, včetně aktivních křesťanů, sklouzávají k tomu, že se nechají zahltnout prací (mnohdy pro dobrou věc), ale ztrácejí opravdový blízký vztah se svým dítětem. Postupně tak dochází k tomu, že vlastní křesťanský vzor rodiče bledne, smysl se skrývá a láska je nahrazena pouhými „společenskými vztahy“.¹²²

¹¹⁹ Srov. SMAHEL, R. *Duševní vývoj a duchovní zrání dítěte v křesťanské rodině*.

¹²⁰ Srov. SMAHEL, R. *Duševní vývoj a duchovní zrání dítěte v křesťanské rodině*.

¹²¹ Srov. MALÝ, T. *Výchova v rodině*.

¹²² Srov. WRIGHT, H. N. – OLIVER, G. J. *Průvodce křesťanským rodičovstvím: jak vést děti k osobní víře a naplněnému životu*.

6.5 Pozdní adolescence (15 – 20 let)

Ve věku 15 – 17 let se dostává zcela do popředí touha po samostatnosti. Dochází k tělesnému i duševnímu dozrání celé lidské osobnosti. Dospívající prožívají odpor a vzdor vůči vnějšímu zasahování. Určité odcizení vůči rodičům je přirozené, neboť jde o přípravu k samostatnosti v životním povolání. Rodiče by proto měli zachovat úctu k osobitému životu jejich dospívajícího dítěte, a tak si zachovat jeho důvěru. Výchova v tomto životním období již výrazněji přechází v sebevýchovu.¹²³

Typická je velká míra kritičnosti dětí, a to zejména vůči rodičům. Předpokladem vývoje k samostatnosti je totiž komunikace dovolující projevit odlišný názor. Dospívající žijí v jakési rozpolcenosti mezi touhou zůstat dítětem a touhou dospět a osamostatnit se. Pochybují sami o sobě. Své problémy neřeší ani s rodiči ani se sourozenci, ale spíše je svěří cizím osobám, ke kterým mají důvěru. Mají sny o velké budoucnosti a společnost svých vrstevníků vyhledávají právě z toho důvodu, že jejich já se cítí příliš slabé, aby se ve skutečnosti snažilo o dosažení vysokých cílů. Úkolem rodiny v tomto období je učít dospívající zodpovědnosti za sebe a ohleduplnému chování k druhým lidem. S dospívajícími lze vést již vážné rozhovory na různá témata. V postoji ke svým dospívajícím dětem by měli rodiče pamatovat na lásku a náklonnost – aby své děti stále chápali jako společníky, místo aby se k nim chovali jako k vojákům, které je třeba řádně vycvičit. Dospívání je nebezpečným obdobím v duševním vývoji zejména tehdy, když základ, který si dítě nese z předchozího období, není dostatečně pevný. Mladý člověk pak nemusí dobře zvládnout náročné období osamostatňování se od rodiny. Také rodiče se mohou ve svém strachu o děti chovat nevhodně, často vyčítat, přehnaně kritizovat či je dokonce fyzicky trestat. Takové chování rodičů děti pak chápou jako nedostatek lásky a porozumění a cítí se být pokořovány.¹²⁴

Přes všechnu vstřícnost a dialog by rodiče měli být důslední v dohledu na dodržování pořádku a pomoci v domácnosti. O pořádku nejen mluvit, ale svým vlastním příkladem k němu děti vést. Někteří rodiče, aniž by si to uvědomovali, ukazují dětem svým jednotlivým chováním nebo celkovým jednáním ve společnosti svou zbabělost. To je pro mladé nebezpečné a spíše potřebují, aby je rodiče přímo a vlastním vzorem připravili na nebezpečí moderního světa a ukázali jim, jak mu čelit.¹²⁵ Rodiče by měli být schopni

¹²³ Srov. MALÝ, T. *Výchova v rodině*.

¹²⁴ Srov. SMAHEL, R. *Duševní vývoj a duchovní zrání dítěte v křesťanské rodině*.

¹²⁵ Srov. SMAHEL, R. *Duševní vývoj a duchovní zrání dítěte v křesťanské rodině*.

prokázat před svými dětmi odvahu stát si za hodnotami, které považují za důležité. S tím souvisí i téma autenticity, které se plně rozvine teprve jako vrchol dobře prožívaného dospívání. Autenticita člověka v sobě zahrnuje odpověď na otázku co je a jaké je „mé pravé já“, oč mi v životě jde a čemu opravdu věřím. Dívkám jde v této oblasti zejména o opravdovost vztahů k lidem, chlapci ji vnímají spíše individualisticky a projevuje se ve výše zmíněném vědomém osamostatnění se od rodičovských vzorů, jež má většinou podobu odmítnutí. Díky nejistotě tváří v tvář nebezpečnosti světa roste počet mladých, kteří si na toto osamostatnění netroufnou a ve své dospělosti kopírují životní styl rodičů.¹²⁶

¹²⁶ Srov. ŘÍČAN, P. *S dětmi chytře a moudře: psychologie výchovy pro rodiče a prarodiče.*

7. Výzkumná část

7.1 Výzkumné otázky

Na základě poznatků z odborné literatury, které jsem shrnula v první části své práce, jsem stanovila výzkumné otázky, na které jsem hledala odpověď v rámci dotazníkového šetření, jehož respondenty byli prarodiče, kteří chodí pravidelně do kostela a sami sebe chápou jako věřící. V rámci své práce jsem nezkoumala rozdíly mezi tím, jak chápou svou roli věřící prarodiče ve srovnání s nevěřícími, ale zaměřila jsem se pouze na kategorii věřících prarodičů, tj. nesrovnávala jsem obě jmenované skupiny a nehledala vztah mezi religiozitou prarodičů a jejich vnímáním vlastní role ve výchově vnoučat. Dle Chrásky¹²⁷ může mít smysl i výzkumná otázka, jejíž odpověď nevyjadřuje vztah mezi dvěma proměnnými (tj. zde konkrétně mezi vírou a vnímáním role ve výchově vnoučat). „Otázka, která nevyjadřuje vztah mezi proměnnými, neumožňuje ale vyslovit hypotézu...“¹²⁸. Také dle Gavory se v tomto případě jedná o deskriptivní výzkumný problém, ke kterému nelze formulovat vědecké hypotézy.¹²⁹ Vzhledem k výše uvedenému jsem na základě teoretických poznatků shrnutých v úvodu práce formulovala jako východisko dotazníkového šetření následující výzkumné otázky:

Hlavní výzkumná otázka:

Jakým způsobem vnímají věřící prarodiče svou roli při výchově svých vnoučat?

Dílicí výzkumné otázky:

1. Mají věřící prarodiče snahu předávat svým vnoučatům hodnoty spojené s křesťanstvím a s křesťanským chápáním dobra a zla?
2. Jak probíhá kontakt mezi věřícími prarodiči a jejich vnoučaty a jaký způsob předávání víry v rámci tohoto kontaktu prarodiče praktikují?
3. Z jakého pojetí rodiny při výchově svých vnoučat vycházejí?
4. Vnímají věřící prarodiče ve svém vztahu k vnoučatům zprostředkování víry (popř. cesty k víře) jako prioritní?

¹²⁷ Srov. CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu*.

¹²⁸ CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu*. s. 17.

¹²⁹ Srov. GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*.

5. Jaký význam přikládají uspokojení vlastních potřeb a osobních priorit?
6. Které výchovné principy považují prarodiče ve vztahu ke svým vnoučatům za důležité?

7.2 Způsob zjišťování odpovědí na výzkumné otázky

Odpovědi na výzkumné otázky byly zjišťovány prostřednictvím otázek formulovaných v rámci dotazníku. K indikaci toho, zda mají věřící prarodiče snahu předávat svým vnoučatům hodnoty spojené s křesťanstvím (dílčí výzkumná otázka č. 1), směřovaly otázky týkající se významu, jaký přikládají prarodiče tomu, aby byla jejich vnoučata ve víře vychovávána (otázka č. 6), a jak vnímají možnost výchovu svých vnoučat v křesťanském duchu ovlivnit (otázka č. 7). V rámci postojů prarodičů k předávání hodnot spojených s křesťanstvím bylo také zjišťováno, nakolik jsou z pohledu prarodičů vychovávána vnoučata v křesťanské víře svými rodiči (otázka č. 5). Otázka nakolik prarodiče souhlasí s tím, jak jsou jejich vnoučata vychovávána (otázka č. 9) měla do jisté míry zohlednit také vztah prarodičů ke svým vlastním dětem.

Způsob kontaktu mezi prarodiči a jejich vnoučaty (dílčí výzkumná otázka č. 2) byl zjišťován prostřednictvím otázek týkajících se četnosti (otázka č. 10) a formy (otázka č. 11) tohoto kontaktu. Forma kontaktu byla zjišťována pomocí položek označujících jednotlivé aktivity, které mohou být prarodiči a vnoučaty společně realizovány s tím, že prarodiče měli za úkol označit, jak často tyto aktivity s vnoučaty provozují. Otázky byly formulovány s vědomím, že kontakt mezi prarodiči a jednotlivými vnoučaty může být různý a ovlivněn mnoha okolnostmi. Šlo tedy o zjištění, jestli je tento kontakt intenzivní alespoň s některým z vnoučat a jak prarodiče vnímají své aktivity s vnoučaty obecně. Také způsob předávání víry (návštěvy kostela, modlitba, rozhovory apod.) byl zjišťován pomocí otázky na obecnou četnost těchto činností v životě prarodičů (otázka č. 12).

Odpověď, z jakého pojetí rodiny prarodiče při výchově svých vnoučat vycházejí (dílčí výzkumná otázka č. 3), měla přinést otázka, kde se prarodiče rozhodovali mezi jednotlivými výroky (otázka č. 8). Výroky byly formulovány na základě konceptu rodičovské autonomie.

Nakolik je prarodiči v jejich vztahu k vnoučatům zprostředkování víry vnímáno jako prioritní (dílčí výzkumná otázka č. 4) a nakolik jim jde v kontaktu s vnoučaty o uspokojení vlastních potřeb a osobních zájmů (dílčí výzkumná otázka č. 5), měla zjišťovat otázka týkající se toho, jak důležitou roli hrají z pohledu prarodičů ve vztahu k vnoučatům některé

skutečnosti (např. pomoc vlastním dětem, radost z úspěchů vnoučat, pocit užitečnosti apod. – otázka č. 13) a co znamená pro prarodiče stáří z obecného pohledu (otázka č. 15).

Výchovné principy, které považují prarodiče ve vztahu ke svým vnoučatům za důležité, zjišťovala otázka č. 14, ve které se měli prarodiče přiklonit k některému z výroků týkajících se autority a přísnosti (resp. volnosti) ve výchově, péče a vedení k samostatnosti, předávání rad a vedení vlastním příkladem.

Sociodemografické charakteristiky účastníků dotazníkového šetření byly zjišťovány otázkami týkajícími se věku, pohlaví, rodinného stavu a velikosti bydliště (otázky č. 17, 18, 19 a 16). K získání informací o tom, nakolik jsou si dotazovaní prarodiče a jejich vnoučata blízcí z hlediska geografické vzdálenosti, směřovaly otázky č. 1 a č. 2, počtu a věku vnoučat se týkala otázka č. 3.

I přes záměrný výběr věřících prarodičů jako respondentů dotazníkového šetření byla jejich religiozita ověřena otázkou, zda a jak často navštěvují bohoslužby (otázka č. 4).

7.3 Metodika výzkumu

Dotazníkového šetření se zúčastnilo celkem 85 respondentů. Respondenti byli získáváni formou dostupného výběru¹³⁰. Osobně osloveno bylo několik desítek lidí starších 60 let, kteří pravidelně navštěvují nedělní bohoslužby v Radslavicích, v Přerově, v Rožnově pod Radhoštěm a v okolí Olomouce. Ti, kteří byli ochotni vyplnit předložené dotazníky, byli zároveň požádáni o kontakt na své známé, kteří jsou podobného věku, pravidelně navštěvují bohoslužby, mají vnoučata a byli by ochotni se do výzkumu zapojit. Tak byli získáni další respondenti. Vzhledem ke způsobu výběru respondentů a jejich celkovému počtu nejde o výběr reprezentativní¹³¹. Výsledky výzkumu vypovídají pouze o postojích respondentů, kteří se výzkumu zúčastnili.

7.4 Charakteristiky respondentů výzkumu

Respondenty, kteří se zúčastnili výzkumu, tvořilo 70 % žen a 30 % mužů. Rozdělení respondentů z hlediska pohlaví odpovídá výsledkům sociologických výzkumů, dle kterých jsou ženy z různých důvodů religióznější než muži – a to jak v rozsahu svých

¹³⁰ GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*.

¹³¹ GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*.

náboženských aktivit, tak ve svých postojích¹³². 94 % respondentů v dotazníku uvedlo, že navštěvuje bohoslužby v kostele každou neděli nebo i častěji, zbývajících 6 % navštíví bohoslužby alespoň jednou za rok.

Většina (73 %) dotazovaných byla ve věku 60 – 74 let, jen 12 % respondentů bylo mladších 60 let a 12 % bylo ve věku 75 – 85 let. Zbývajících 3 % dotazovaných byli lidé starší 85 let. Z hlediska rodinného stavu tvořili většinu účastníků výzkumu vdané ženy a ženatí muži (celkem 84 %), zbývajících část dotazovaných byli vdovy a vdovci. Téměř polovina z účastníků výzkumu bydlela v obcích s méně než 2 tisíci obyvateli (45 %), v místě se 2 až 10 tisíci obyvateli bydlelo 6 % dotázaných. Zhruba stejně velká část účastníků výzkumu pocházela z města - 39 % z měst s počtem obyvatel mezi 10 až 50 tisíci, zbývajících část (10 %) z měst s více než 50 tisíci obyvateli.

Alespoň jedno vnuče měl každý z dotázaných. Z hlediska věku byla vnučata téměř rovnoměrně rozložena ve všech věkových kategoriích, nejméně byla zastoupena vnučata starší 21 let. V průměru měl každý z dotázaných 2,77 vnučete. 33 % prarodičů žilo s alespoň s jedním ze svých vnučat v jednom domě, 58 % sice nesdílelo se svými vnučaty společný dům, ale alespoň jedno jejich vnuče bydlelo ve vzdálenosti do 20 km od místa jejich bydliště. Jen 9 % dotázaných mělo jen vnučata žijící ve vzdálenosti větší než 20 km. Tomuto rozdělení do značné míry odpovídá také rozložení odpovědí na otázku, jak prarodiče hodnotí svůj kontakt s vnučaty. Jako pravidelný a častý ho označilo 53 % dotázaných, 21 % ho považovalo za příležitostný a 26 % na otázku odpovědělo ve smyslu, že se s jednotlivými vnučaty vídá různě často.

7.5 Postoje věřících prarodičů k předávání hodnot spojených s křesťanstvím vnučatům

Na otázku „Považujete za důležité, aby byla Vaše vnučata vychovávána v křesťanské víře?“ odpovědělo jednoznačně kladně 88 % dotázaných, zbývajících 12 % se přiklonilo k odpovědi „spíše ano“. Pro prarodiče pravidelně navštěvující bohoslužby, tj. praktikující svou víru, je dle očekávání důležité, aby tuto víru sdíleli a aby v ní žili i jejich nejbližší.

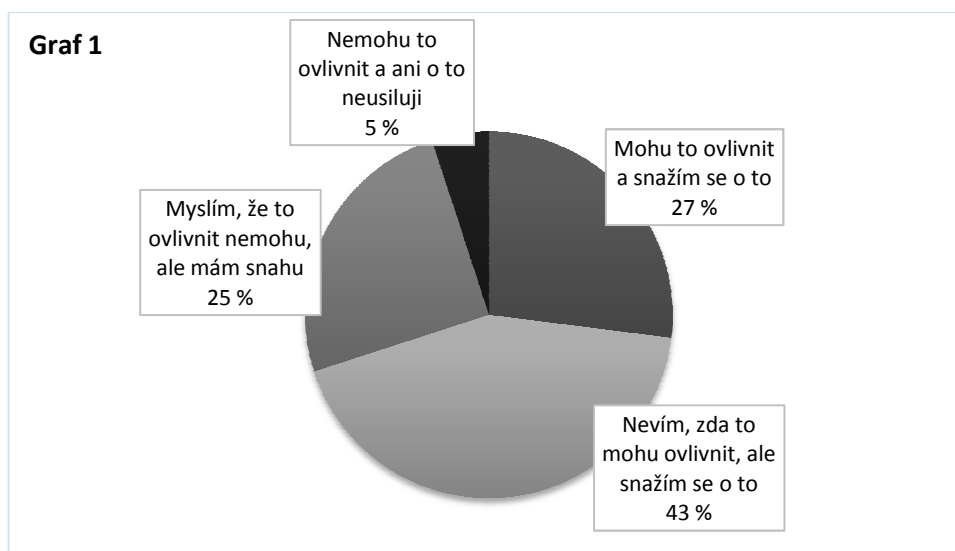
Existenci předpokládané snahy prarodičů vychovávat ve víře své děti a následně úsilí věřících rodičů předat víru svým dětem do značné míry potvrdily odpovědi na otázku, zda jsou dle prarodičů jejich vnučata vychovávána v křesťanské víře. 54 % dotázaných zvolilo jako odpověď tvrzení „Ano, všechna má vnučata jsou rodiči vedena k životu

¹³² Srov. HAMPLOVÁ, D. Náboženství a pohlaví: Proč jsou ženy zbožnější než muži? *Sociologický časopis*.

v křesťanské víře“, zatímco k odpovědi „Ke křesťanské víře jsou ve své rodině vedena jen některá z mých vnoučat“ se přiklonilo 26 % dotázaných prarodičů. Jen 12 % prarodičů se vyjádřilo v tom smyslu, že jejich vnoučata sice byla pokřtěna, ale k víře dle jejich názoru dostatečně vedena nejsou a pouze 8 % prarodičů odpovědělo, že jejich vnoučata nejsou svými rodiči ve víře vychována vůbec.

Výsledky výzkumu dále naznačily, že z pohledu prarodičů hrají hlavní roli ve výchově dětí v křesťanské víře právě rodiče. Jen 27 % dotázaných prarodičů bylo přesvědčeno o tom, že mohou ovlivnit to, zda jejich vnoučata budou vyrůstat a žít dle křesťanských zásad. 43 % o míře svého vlivu pochybovalo (odpověď „Nevím, zda to mohu ovlivnit...“) a 25 % bylo přesvědčeno, že výchovu svých vnoučat v tomto smyslu ovlivnit nemůže. Za důležité lze v této souvislosti považovat zjištění, že ať už jsou prarodiče o svém vlivu přesvědčeni, pochybují o něm nebo jej vylučují, přesto se o vedení svých vnoučat ke křesťanství snaží. V tomto smyslu se vyjádřilo všech výše zmíněných 95 % prarodičů. Jen 5 % prarodičů se přiklonilo k postoji, že to, zda jejich vnoučata budou vyrůstat a žít dle křesťanských zásad ovlivnit nemohou a ani o to neusilují (Graf 1).

Graf 1: Znázornění rozložení odpovědí na otázku „Do jaké míry můžete dle svého názoru jako prarodič ovlivnit, zda Vaše vnoučata budou vyrůstat a žít dle křesťanských zásad?“

Prarodiče, kteří jako odpověď na předchozí otázku („Myslíte si, že jsou Vaše vnoučata vychovávána v křesťanské víře?“) uvedli, že ve svých rodinách jsou ke křesťanské víře vedena všechna nebo alespoň některá z jejich vnoučat, připouštějí výrazně častěji, že výchovu vnoučat k víře ovlivnit mohou (83 %) ve srovnání s prarodiči, jejichž vnoučata nejsou svými rodiči ke křesťanské víře vedena dostatečně nebo vůbec (18 %).

Zdá se, že prarodiče svému výchovnému vlivu věří tím méně, čím ideově vzdálenější je od něj prostředí rodiny, ve kterém dítě vyrůstá.

S jakým pojetím rodiny jsou postoje věřících prarodičů k výchově vnoučat spojeny, zjišťovala v rámci výzkumu otázka formulovaná na základě koncepce rodičovské autonomie. Zatímco tradiční koncepci této autonomie zastupoval výrok „Rodiče mají právo a povinnost předávat dítěti svůj hodnotový systém a chápání dobra a zla“, liberální koncepce byla reprezentována výrokem „Rodiče by měli nechat svému dítěti, aby si samo vybralo, co bude pro jeho život nejlepší, a pokud možno jej při výběru hodnot neovlivňovat“. V teoretické části práce zmíněnou tzv. moderní verzi tradiční koncepce – koncepci demokratickou, mělo vyjadřovat tvrzení „V rodině by se mělo o hodnotách a o tom, co je dobro a zlo, diskutovat. Hodnoty by děti měly následně přijímat na základě vlastní vůle.“

Předávání hodnot a chápání dobra a zla považovalo za právo a povinnost 84 % dotázaných prarodičů. Jen 16 % připustilo možnost diskuse v rodinách. Žádný z prarodičů se nepřiklonil k názoru, že by rodiče své děti při výběru hodnot ovlivňovat neměli. Výsledky tak potvrdily, že křesťanství je právem spojováno s tradičním chápáním rodiny. Domnívám se, že do určité míry lze toto přesvědčení věřících prarodičů chápat také šířeji a považovat je za jeden z motivů jejich již výše zmíněné snahy vést svá vnoučata ke křesťanství, ať už jsou nebo nejsou přesvědčeni o tom, zda jejich snaha přinese výsledky. Výsledky totiž nemusí být tím směrodatnými v situaci, kdy předávání křesťanských hodnot a křesťanského chápání dobra a zla považují věřící prarodiče vůči mladší generaci za svou povinnost (Tabulka 1).

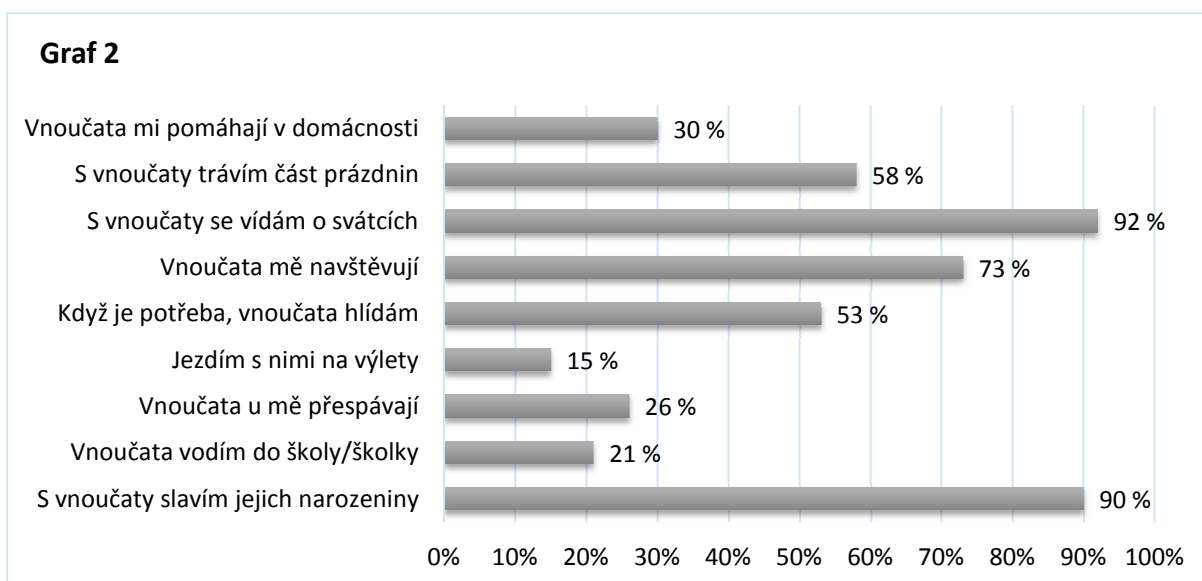
Tabulka 1: Rozložení odpovědí na otázku „Který z těchto tří výroků se nejvíce blíží Vašemu vlastnímu mínění?“ (v procentech je uveden podíl prarodičů, kteří se v odpovědi přiklonili k dané položce)

Rodiče mají právo a povinnost předávat dítěti svůj hodnotový systém a chápání dobra a zla.	84 %
Rodiče by měli nechat na dítěti, aby si samo vybralo, co bude pro jeho život nejlepší, a pokud možno jej při výběru hodnot neovlivňovat.	0 %
V rodině by se mělo o hodnotách a o tom, co je dobro a zlo, diskutovat. Hodnoty by děti měly následně přijímat na základě vlastní vůle.	16 %

7.6 Kontakt mezi věřícími prarodiči a jejich vnoučaty a způsob předávání víry

S cílem zjistit, jakým způsobem probíhá kontakt mezi prarodiči a jejich vnoučaty, byla v rámci dotazníku formulována otázka „Které z uvedených aktivit realizujete se svými vnoučaty a jak často?“. Jednotlivé definované aktivity pak účastníci výzkumu označovali možnostmi „velmi často“, „poměrně často“, „ne moc často“ a „nikdy“. Za nejčastěji realizované aktivity (označené většinou respondentů odpovědí „velmi často“ nebo „poměrně často“) lze dle výsledků výzkumu označit společné slavení svátků během roku (92 % dotázaných), oslavy narozenin (90 % dotázaných), návštěvy obecně (73 %), společné trávení části prázdnin (58 %) a hlídání vnoučat, když je potřeba (53 %). 30 % prarodičů, kteří se zúčastnili výzkumu, pomáhají jejich vnoučata v domácnosti. Méně často nechávají prarodiče svá vnoučata u sebe doma přespávat (26 %), vodí svá vnoučata do školy nebo do školky (21 %) a jezdí s nimi výlety (15 %). Forma kontaktu se přitom dle očekávání liší podle toho, zda prarodiče žijí s vnoučaty v jednom domě nebo společné bydliště nesdílejí. Prarodiče, kteří v dotazníku uvedli, že bydlí s některým ze svých vnoučat v jednom domě, s vnoučaty výrazně častěji tráví část prázdnin (82 %) a hlídají je (70 %). Vnoučata jim také častěji pomáhají v domácnosti (55 %) (Graf 2).

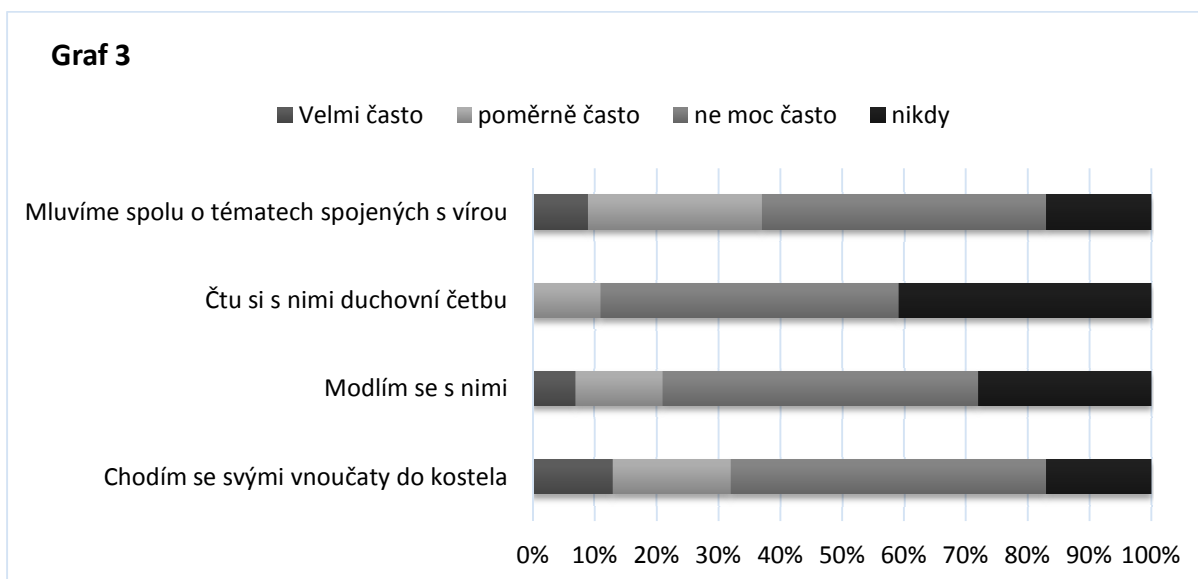
Graf 2: Rozložení odpovědí na otázku „Které z uvedených aktivit realizujete se svými vnoučaty a jak často?“ (procentuální hodnota u jednotlivých aktivit je souhrnem odpovědí „velmi často“ a „poměrně často“)

Jakým způsobem se v kontaktu prarodičů s vnoučaty uskutečňuje „život z víry“ zjišťovala otázka, jak často chodí prarodiče se svými vnoučaty do kostela, jak často se s nimi modlí, čtou si s nimi Bibli (nebo jinou duchovní četbu) a mluví spolu o tématech spojených s vírou. Dle uvedených odpovědí jsou aktivitami, v rámci kterých prarodiče nejčastěji sdílejí se svými vnoučaty svou víru, zejména rozhovory a společné návštěvy bohoslužeb. O tématech spojených s vírou mluví s vnoučaty velmi často nebo poměrně často 37 % dotázaných prarodičů, 32 % prarodičů navštěvuje se svými vnoučaty velmi často nebo poměrně často bohoslužby. 21 % prarodičů se svými vnoučaty často modlí a 11 % s nimi často čte Bibli nebo jinou duchovní literaturu. Také frekvenci těchto aktivit ovlivňuje každodenní fyzická blízkost prarodičů a dětí. Z těch prarodičů, se kterými žijí vnoučata v jednom domě, s nimi o tématech spojených s vírou mluví velmi často nebo poměrně často 52 % z nich, 54 % pak navštěvuje se svými vnoučaty bohoslužby. Naopak tam, kde vnoučata sice bydlí blízko svých prarodičů, ale nesdílí s nimi jeden dům, je příležitostí ke společným rozhovorům a návštěvám bohoslužeb výrazně méně.

Obecně lze říci, že aktivity, v rámci kterých mohou prarodiče předávat víru svým vnoučatům, byly označovány jako časté výrazně menším podílem dotazovaných ve srovnání s rodinnými akcemi typu oslavy narozenin, svátků apod. Tento výsledek může být způsoben omezeným výběrem činností, ke kterým se věřící prarodiče jako ke způsobům zprostředkování víry mohli vyjadřovat nebo nevhodnou formulací variant odpovědi ve formě „velmi často“, „poměrně často“, „ne moc často“ a „nikdy“. Pokud bychom interpretaci „obrátili“, zohlednili fakt, že „často“ může pro každého znamenat něco jiného a ptali se po tom, jak velká část věřících prarodičů uvedené aktivity nerealizuje se svými vnoučaty vůbec, zjistili bychom, že jen 11 % dotázaných prarodičů uvedlo, že nechodí se svými vnoučaty nikdy do kostela, jen 10 % z nich s nimi nikdy nehovoří o tématech spojených s vírou a 25 % se s nimi nikdy nemodlí a nečte Bibli. Většina prarodičů tedy různě často se svými vnoučaty víru sdílí. Často přitom nemusí jít o něco, co by prarodiče realizovali plánovaně, záměrně a uvědoměle. Svým vnoučatům mohou víru předávat tzv. „mimoděk“, v rámci běžného kontaktu a všedních prožitků, svými postoji a svým vzorem života (Graf 3).

Graf 3: Procentuální rozložení odpovědí na otázku „Jakým způsobem se ve Vašem kontaktu s vnoučaty (alespoň některými) uskutečňuje „život z víry?“

7.7 Různé aspekty vztahu k vnoučatům a význam zprostředkování víry

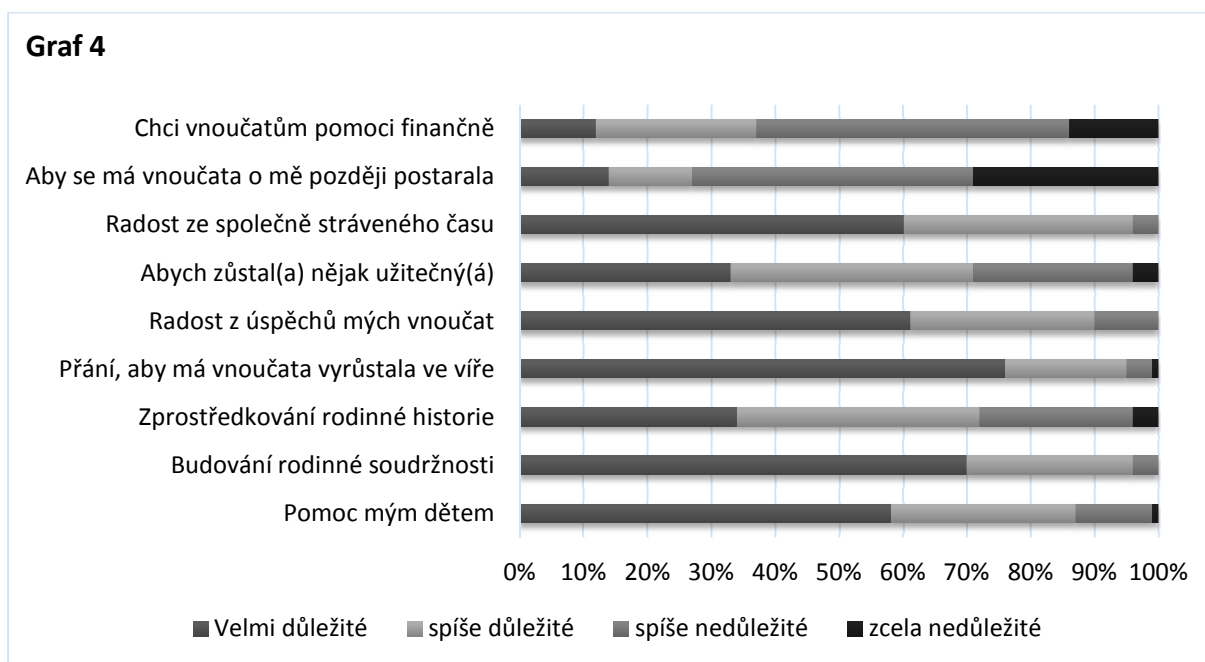
K zodpovězení hlavní výzkumné otázky, jakým způsobem vnímají věřící prarodiče svou roli při výchově vnoučat, mělo v rámci dotazníkové šetření přispět také zjištění, jaký význam má pro prarodiče zprostředkování víry ve srovnání s dalšími možnými aspekty jejich vztahu k vnoučatům. Na základě poznatků shrnutých v teoretické části práce bylo v dotazníku vyjmenováno několik skutečností, které mohou být ve vztahu prarodičů k vnoučatům významné a prarodiče byli požádáni, aby označili, jak důležité jsou pro ně samotné.

Z vyjmenovaných skutečností přisoudilo nejvýznamnější roli nejvíce prarodičů „přání, aby má vnoučata vyrůstala ve víře“. Za velmi důležité označilo toto přání 76 % prarodičů. Vedle něj považovala většina prarodičů za velmi důležité budování rodinné soudržnosti (70 %), prožívání radosti z úspěchů vnoučat (61 %) a ze společně stráveného času s nimi (60 %). Více než polovina prarodičů (58 %) označila za velmi důležitou také snahu pomoci prostřednictvím svého vztahu k vnoučatům svým vlastním dětem.

Výrazně menší význam připisovali prarodiče své snaze zůstat nějak užitečný. Velmi důležité bylo naplnění této snahy v rámci vztahu k vnoučatům jen pro 33 % dotázaných. Stejně velká část respondentů považovala za velmi důležitou snahu o zprostředkování

rodinné historie. Že mají věřící prarodiče tendenci vnímat svůj vztah k vnoučatům do značné míry nesobecky a nemateriálně, naznačila míra významu, kterou přisuzovali přání, aby se o ně jejich vnoučata později postarala a své snaze pomáhat vnoučatům finančně. Starost o zajištění péče o sebe sama v pozdějším věku byla velmi důležitá jen pro 14 % prarodičů a jen 13 % z nich označilo za velmi důležitou svou snahu pomáhat vnoučatům finančně (Graf 4).

Graf 4: Rozložení odpovědí na otázku: „Jak důležitou roli hrají ve Vašem vztahu k vnoučatům níže uvedené skutečnosti?“

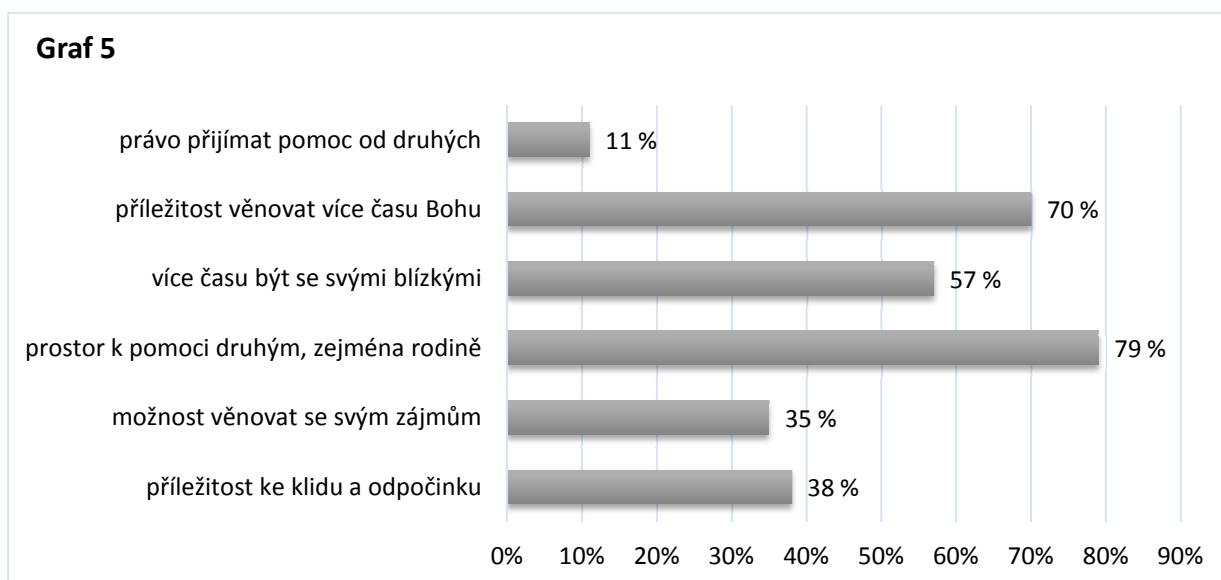

Dle poznatků shrnutých v teoretické části práce ovlivňuje postoje prarodičů k výchově vnoučat také to, jak sami chápou a vnímají životní etapu spojenou s odchodem do důchodu a s vyšším věkem. V rámci dotazníku odpovídali dotázaní prarodiče na otázku „Co pro Vás osobně znamená stárnutí a stáří?“ Z šesti vyjmenovaných skutečností vybírali tři, které se nejvíce blížily jejich přesvědčení. V níže uvedené tabulce 2 jsou tyto skutečnosti seřazeny v sestupném pořadí od té, kterou dotázaní vybírali nejčastěji. Rovněž Graf 5 znázorňuje četnost výběru daných položek.

Tabulka 2: Rozložení odpovědí na otázku „Co pro Vás osobně znamená stárnutí a stáří?“ (v procentech je uveden podíl respondentů, kteří se v odpovědi přiklonili k dané položce)

Prostor k pomoci druhým, zejména rodině	79 %
Příležitost věnovat více času Bohu (modlitbě, duchovní četbě apod.)	70 %
Více času být se svými blízkými	57 %
Příležitost ke klidu a odpočinku	38 %
Možnost věnovat se svým zájmům	34 %
Právo přijímat pomoc od druhých	11 %

Graf 5: Rozložení odpovědí na otázku „Co pro Vás osobně znamená stárnutí a stáří?“ (v procentech je uveden podíl respondentů, kteří se v odpovědi přiklonili k dané položce, jako k jedné za tří voleb)

Z rozložení odpovědí na otázku vyplývá, že v postojích věřících prarodičů ke stáří není uspokojení vlastních potřeb a osobních zájmů prioritní. V souladu s křesťanskými principy spojovala většina prarodičů stáří a stárnutí spíše s představou většího prostoru k pomoci druhým (zejména rodině), s příležitostmi k intenzivnějšímu duchovnímu životu a s možností trávit více času se svými blízkými. Porovnání rozložení odpovědí na tuto otázku mezi muži a ženami nepřináší významné rozdíly s výjimkou skutečnosti označené jako „možnost věnovat se svým zájmům“, kterou volili častěji muži (46 % dotázaných mužů) než ženy (29 % dotázaných žen). Tento mírný nepoměr zřejmě souvisí s větší aktivitou babiček v péči o vnoučata, podmíněnou jejich celoživotní mateřskou a pečovatelskou rolí, a s tím spojeným menším množstvím prostoru pro vlastní zájmy. U mužů je tento prostor o něco větší a proto mu zřejmě přikládají i významnější roli.

Celkově tyto postoje věřících prarodičů korespondují s jejich vnímáním vlastní role ve výchově vnoučat (viz výše). Lze říci, že skutečnost, že prarodiče chápou své stáří především jako prostor k pomoci druhým, k duchovnímu životu a k bytí se svými blízkými, určuje do značné míry také to, jak přistupují ke svým vnoučatům. Je pro ně důležité, aby vnoučata vyrůstala ve víře a aby s nimi mohli trávit čas a radovat se z jejich úspěchů. Motivace v podobě snahy zachovat si pocit vlastní užitečnosti a „pojistit“ si pozdější pomoc vnoučat svůj význam sice mít může, v případě věřících prarodičů, kteří se zúčastnili výzkumu, však byla vnímána jako o mnoho méně významná.

7.8 Vztah k vnoučatům a výchovné principy

Které výchovné principy ovlivňují vztah prarodičů k vnoučatům, zjišťovala v dotazníku otázka, v rámci které volili prarodiče vždy jeden ze dvou výroků. Tato otázka byla položena zřejmě ne zcela jednoznačně, protože přibližně 30 % respondentů na ni neodpovědělo dle požadavků, respektive zvolili místo jednoho z výroků, celou jednu dvojici. Většina z ostatních prarodičů se dle očekávání přiklonila k tomu, že prarodiče nemusí být při výchově tak přísní jako rodiče (93 %) a že je důležité vést děti k samostatnosti (80 %). Velký důraz kladli prarodiče na to, že děti musí dodržovat daná pravidla (46 %), měli by ale také dostat prostor projevit se a zakusit volnost (54 %). Rozložení voleb respondentů v poslední dvojici výroků je uvedeno v tabulce 3:

Tabulka 3: Náзор prarodičů na výchovné principy – volba jednoho z dvojice výroků (v procentech je uveden podíl respondentů, kteří daný výrok zvolili jako lépe odpovídající jejich názoru).

Prarodiče by měli svým vnoučatům radit a říkat jim, co je správné.	29 %
Důležitý je především životní vzor, jaký prarodič představuje pro svá vnoučata.	71 %

Pokud význam výše uvedených výroků vztáhneme na postoje prarodičů k výchově vnoučat, zdá se, že prarodiče neusilují v první řadě o to, aby byli v kontaktu se svými vnoučaty těmi, kteří jim radí, jak se správně křesťansky chovat, a snaží se jim víru předávat slovně. S tím souvisí také již zmíněné odpovědi týkající se aktivit, prostřednictvím kterých uskutečňují prarodiče ve svém kontaktu s vnoučaty „život z víry“. Ty naznačily, že prarodičům nejde hlavně o to se se svými vnoučaty pravidelně modlit,

navštěvovat s nimi bohoslužby, číst Bibli nebo vést hovory o víře. Tyto činnosti jsou spíše občasnou součástí běžného kontaktu. Prarodiče neusilují o předávání hodnot spojených s křesťanstvím za každou cenu a plánovaně. Přestože je pro ně důležité, aby jejich vnoučata víru „měla“, vedou je k ní (ať už vědomě či bezděky) spíše svým životním příkladem.

Závěr

Tato práce pojednávala o věřících prarodičích a jejich roli ve výchově vnoučat. Rodiny, ve kterých vyrůstají vnoučata věřících prarodičů, mají obvykle větší počet dětí a jejich situace není snadná. Výsledky dotazníkového šetření, které bylo součástí práce, naznačily, že věřící prarodiče, kteří etapu svého rodičovství již sami prožili, považují za samozřejmé přinášet do rodin svých dětí potřebnou pomoc. Jejich vnímání vlastní role ve výchově vnoučat lze charakterizovat následujícími zjištěními. Vlastní zájmy a aktivity ani zasloužený odpočinek nejsou pro věřící prarodiče po odchodu do důchodu prioritními. Kontakt s vnoučaty chápou jako příležitost k budování rodinné soudržnosti a k prožívání radosti z úspěchů vnoučat a ze společně stráveného času. Jednoznačně je pro ně důležité předávat svým vnoučatům křesťanské hodnoty a, nakolik je to možné, také svou víru, i když o účinku svého vlivu nejsou zcela přesvědčeni. Věřící prarodiče mají tendenci zastávat tradiční koncepci rodičovské autonomie a většina z nich považuje předávání křesťanských hodnot a křesťanského chápání dobra a zla za svou povinnost. Proto svou víru různě často, dle možností, se svými vnoučaty sdílejí.

Za důležitý a specifický aspekt výchovné úlohy prarodičů vůči vnoučatům lze dle mého názoru označit především životní vzor, který pro svá vnoučata představují a který pro ně může být přitažlivý. Jedinečný a významný je také samotný vztah mezi prarodiči a jejich vnoučaty, neboť takto blízkých a časem nešetřících vztahů v dnešní společnosti ubývá.

Křesťanští prarodiče, kteří svou víru také praktikují, jsou nositeli poznání životního smyslu odkazujícího ke konkrétním trvalým hodnotám, což je vlastnictví v dnešní době ceněné více než kdy jindy. Bez něj se život podobá neustálému bloudění. Dle mého mínění spočívá právě v tom jedinečný výchovný potenciál věřících prarodičů. Prostřednictvím vztahu a životního vzoru sdělují svým vnoučatům, že křesťanství je stále živou nabídkou pro toho, kdo chce „nalézt život ve své plnosti“. Snad ji děti ve své otevřenosti a ryzí touze po životě zaslechnou.

Použitá literatura

- CALHOUN, C. - LIGHT, D. - KELLER, S. *Sociology*. Sixth edition. New York: McGraw-Hill Inc., 1994. 651 s. ISBN 0-07-0737879-7.
- CESARI LUSSO, V. *Prarodiče, rodiče a vnoučata: o emočních, vztahových a komunikačních úskalích*. Překlad Hana Holubková 1. vyd. Praha: Portál, 2011. 112 s. ISBN 978-80-262-0003-1.
- FARKOVÁ, M. *Dospělost a její variabilita*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2009. 136 s. ISBN 978-80-247-2480-5.
- FERRERO, B. *Šťastní rodiče: křesťanská výchova podle Dona Boska*. 1. Vyd. Praha: Portál, 2004. 152 s. ISBN 80-7178-937-2.
- GAVORA, P. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Druhé rozšířené vydání. Brno: Paido, 2010. 261 s. ISBN 978-80-7315-185-0.
- GOTTLIEB, D. *Dopisy Samovi*. Praha: Pavel Dobrovský – BETA, 2008. 205 s. ISBN 978-80-7306-328-3.
- HASMANOVÁ MARHÁNKOVÁ, J. Proměny prarodičovství v kontextu představ aktivního stáří. In RYŠAVÝ, D. (ED.) *Sociologica – andragogica 2009: problémy ohrožených skupin, mezigenerační vztahy v rodině*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2010. ISBN 978-80-244-2483-5.
- DOPITA, M. Věk: Stáří – Role: Prarodič. In ŠTĚPÁN, J. (ED.) *Sociologica – andragogica 2005: Třetí věk trojí optikou*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. ISBN 80-244-1006-0.
- HAŠKOVCOVÁ, H. Fenomén stáří. 2. vyd. Praha: Havlíček Brain Team, 2010. 365 s. ISBN 978-80-87109-19-9.
- HAUSEROVÁ-SCHÖNEROVÁ, I. *Děti potřebují prarodiče*. 1. vyd. Praha: Portál, 1996. 102 s. ISBN 978-80-717-8105-9.
- HORSKÁ, P. - KUČERA, M. – MAUR, E. – STLOUKAL, M. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. 1. vyd. Praha: Panorama, 1990. 480 s. ISBN 80-7038-011-X.
- CHRÁSKA, M. *Metody pedagogického výzkumu*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2007. 265 s. ISBN 978-80-247-1369-4.
- IRMANOVÁ, K. Být prarodičem, tomu je třeba se učit. In CESARI LUSSO, V. *Prarodiče, rodiče a vnoučata: o emočních, vztahových a komunikačních úskalích*. 1. vyd. Praha: Portál, 2011. s. 99 - 105. ISBN 978-80-262-0003-1.

- KONZAL, J. Ke vztahu partnerů a šancím dnešní rodiny. In VYBÍRAL, Jan (ED.) *Pastorální a etické výzvy v oblasti manželství a sexuality*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2008, s. 17-28. ISBN 978-80-7325-176-5.
- KŘIVOHLAVÝ, J. *Stárnutí z pohledu pozitivní psychologie: možnosti, které čekají*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, a.s., 2011. 144 s. ISBN 978-80-247-3604-4.
- MALÝ, T. *Výchova v rodině*. 1. vyd. Řím: Křesťanská akademie, 1973. 123 s.
- MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. Třetí rozšířené a přepracované vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2003. 161 s. ISBN 80-86429-19-9.
- MATĚJČEK, Z. *Co, kdy a jak ve výchově dětí*. 6. vyd. Praha: Portál, 2013. 143 s. ISBN 978-80-262-0519-7.
- MATĚJČEK, Z. – DYTRYCH, Z. *Radosti a strasti prarodičů aneb když máme vnoučata*. 1. vyd. Praha: Grada Publishing, spol. s r.o., 1997. 144 s. ISBN 80-7169-455-X.
- MOŽNÝ, I. *Moderní rodina: mýty a skutečnost*. 1. vyd. Brno: Blok, 1990. 184 s.
- MOŽNÝ, I. *Rodina a společnost*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2008. 324 s. ISBN 978-80-86429-87-8.
- MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. 2. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2002. 219 s. ISBN 80-86429-05-9.
- PRŮCHA, J.- WALTEROVÁ, E.- MAREŠ, J. *Pedagogický slovník: 3. doplněné a aktualizované vydání*. Praha: Portál, 2001. 370 s. ISBN 80-7178-579-2.
- ŘÍČAN, P. *S dětmi chytře a moudře: psychologie výchovy pro rodiče a prarodiče*. 1. vyd. Praha: Portál, 2013. 176 s. ISBN 978-80-262-0343-8.
- ŘÍČAN, P. *Psychologie náboženství a spirituality*. 1. vyd. Praha: Portál, 2007. 326 s. ISBN 978-80-7367-312-3.
- SEMRÁDOVÁ, I. Potenciál a bariéry mezigenerační komunikace. In JIRÁSKOVÁ, V. a kol. *Mezigenerační porozumění a komunikace*. 1. vyd. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2005. s. 57-70. ISBN 80-86861-80-5.
- SMAHEL, R. *Duševní vývoj a duchovní zrání dítěte v křesťanské rodině*. 1.vyd. Olomouc: Matice cyrilometodějská s.r.o., 1993. 119 s.
- SOKOL, J. Stárnutí a smrt. In JIRÁSKOVÁ, V. a kol. *Mezigenerační porozumění a komunikace*. 1. vyd. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2005. s. 37-49. ISBN 80-86861-80-5.
- SÝKOROVÁ, D. *Autonomie ve stáří: kapitoly z gerontosociologie*. 1. vyd. Praha: SOCIOLOGICKÉ NAKLADATELSTVÍ, 2007. 284 s. ISBN 978-80-86429-62-5.
- ŠOLTÉSZ, Š. *Kristus a rodina*. 3. vyd. Praha: Kalich, 1990. 222 s. ISBN 80-7017-108-1.

TICHÝ, M. Nezastupitelná role prarodičů při výchově dětí. *Saleziánský magazín*, č. 1/2009, s. 13-17.

VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie. II, Dospělost a stáří*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 2007. 461 s. ISBN 978-80-246-1318-5.

WRIGHT, H. N. – OLIVER, G. J. *Průvodce křesťanským rodičovstvím: jak vést děti k osobní víře a naplněnému životu*. 1. vyd. Praha: SAMUEL, Biblická práce pro děti, 2004. 233 s. ISBN 80-86849-00-7.

Použité internetové zdroje

HAMPLOVÁ, D. Náboženství a pohlaví: proč jsou ženy zbožnější než muži? *Sociologický časopis*, 2011, Vol. 47, No. 2, s. 297–323.

Dostupné z:

<http://sreview.soc.cas.cz/uploads/7e7db34c2eb591638b0c4f6ca4b2472c62222f93_Hampl_ovasoccas2011-2.pdf>.

KUBÁLKOVÁ, P. Prarodiče mohou dát vnoučatům vědomí kořenů: rozhovor s psycholožkou Simonou Hoskovcovou. In *Aperio: společnost pro zdravé rodičovství* [online]. c2011, [cit. 2015-02-22]. Dostupné z:

<<http://www.aperio.cz/437/prarodice-mohou-dat-vnoucatum-vedomi-korenu>>.

OPATRNÝ, A. Jak moc lze předat víru v rodině? In *Pastorace.cz* [online]. c2013, [cit. 2015-02-20]. Dostupné z: <<http://www.pastorace.cz/Tematicke-texty/Jak-moc-lze-predat-viru-v-rodine-P-Ales-Opatrny.html>>.

Příloha: dotazník realizovaného výzkumu

Dotazník

Přeji Vám hezký den,

tento dotazník je součástí výzkumu zabývajícího se tím, jak jako prarodiče vnímáte svou úlohu ve výchově svých vnoučat. Výzkum je náplní mé bakalářské diplomové práce na Cyrilometodějské teologické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Dotazník je anonymní. Vámi poskytnuté údaje budou přínosem pouze pro mou práci a nebudou využity pro žádný jiný účel.

Děkuji Vám za Vaši ochotu a spolupráci.

Eva Prinzová

Odpovědi na jednotlivé otázky označte, prosím, zakroužkováním Vámi zvolené varianty, případně postupujte podle upřesňujících instrukcí.

1. Bydlíte v jednom domě s některým ze svých vnoučat?

1. ano
2. ne

2. Bydlí alespoň některé z Vašich vnoučat ve vzdálenosti do 20 km od místa Vašeho bydliště?

1. ano
2. ne

3. V jakém věku jsou Vaše vnoučata a jaký je jejich počet?

	<i>počet vnoučat v tomto věku</i>
0 – 3 roky
4 – 7 let
8 – 15 let
16 – 21 let
více než 21 let

4. Navštěvujete bohoslužby v kostele?

1. Ano, každou neděli nebo i častěji.
2. Ano, alespoň jednou za rok.
2. Ne, nenavštěvuji.

5. Myslíte si, že jsou Vaše vnoučata vychovávána v křesťanské víře?

1. Ano, všechna má vnoučata jsou rodiči vedena k životu v křesťanské víře.
2. Ke křesťanské víře jsou ve své rodině vedena jen některá z mých vnoučat.
3. Vnoučata byla pokřtěna, ale myslím si, že k víře nejsou dostatečně vedena.
4. Má vnoučata nejsou svými rodiči ve víře vůbec vychovávána.
5. Jiná možnost (*popište, prosím, stručně svými slovy*):.....
.....
.....

6. Považujete za důležité, aby byla Vaše vnoučata vychovávána v křesťanské víře?

1. ano
2. spíše ano
3. spíše ne
4. ne

7. Do jaké míry můžete dle svého názoru jako prarodič ovlivnit, zda Vaše vnoučata budou vyrůstat a žít dle křesťanských zásad?

1. Myslím si, že to ovlivnit určitě mohu a vnoučata se ke křesťanství vést snažím.
2. Nevím, zda to mohu ovlivnit, ale svá vnoučata se ke křesťanství vést snažím.
3. Ovlivnit to nemohu, přesto se snažím vychovávat vnoučata v duchu křesťanství.
4. Ovlivnit to nemohu a ani o to neusiluji.

8. Který z těchto tří výroků se nejvíce blíží Vašemu vlastnímu mínění?

1. Rodiče mají právo a povinnost předávat dítěti svůj hodnotový systém a chápání dobra a zla.
2. Rodiče by měli nechat na dítěti, aby si samo vybralo, co bude pro jeho život nejlepší a pokud možno jej při výběru hodnot neovlivňovat.
3. V rodině by se mělo o hodnotách a o tom, co je dobro zlo, diskutovat. Hodnoty by děti měly následně přijímat na základě vlastní vůle.

9. Souhlasíte v principu s tím, jak Vaše děti vychovávají Vaše vnoučata?

1. zcela souhlasím
2. spíše souhlasím
3. spíše nesouhlasím
4. vůbec nesouhlasím
5. nemohu rozhodnout – situace v rodinách mých dětí se velmi liší

10. Jak byste ohodnotili svůj kontakt s vnoučaty?

1. jako pravidelný, častý
2. jako příležitostný, sváteční
3. nemohu rozhodnout – s jednotlivými vnoučaty se vídám různě často

11. Které z uvedených aktivit realizujete se svými vnoučaty a jak často?

	<u>nikdy</u>	<u>velmi často</u>	<u>poměrně často</u>	<u>ne moc často</u>
- S vnoučaty slavím jejich narozeniny.	☐	☐	☐	☐
- Vnoučata vodím do školy/školky nebo ze školy/školky.	☐	☐	☐	☐
- Vnoučata u mě občas přespávají.	☐	☐	☐	☐
- Jezdím s nimi na výlety.	☐	☐	☐	☐
- Když je potřeba, vnoučata hlídám.	☐	☐	☐	☐
- Vnoučata mě navštěvují.	☐	☐	☐	☐
- S vnoučaty se vídám o svátcích.	☐	☐	☐	☐
- S vnoučaty trávím část prázdnin.	☐	☐	☐	☐
- Vnoučata mi pomáhají v domácnosti.	☐	☐	☐	☐

12. Jakým způsobem se ve Vašem kontaktu s vnoučaty (alespoň s některými) uskutečňuje „život z víry“?

	velmi často	poměrně často	ne moc často	nikdy
- Chodím se svými vnoučaty do kostela.	☐	☐	☐	☐
- Modlím se s nimi.	☐	☐	☐	☐
- Čtu si s nimi Bibli (nebo jinou duchovní četbu).	☐	☐	☐	☐
- Mluvíme spolu o tématech spojených s vírou.	☐	☐	☐	☐

13. Jak důležitou roli hrají ve Vašem vztahu k vnoučatům níže uvedené skutečnosti?

	velmi důležité	spíše důležité	spíše nedůležité	zcela nedůležité
Pomoc mým dětem.	☐	☐	☐	☐
Budování rodinné soudržnosti.	☐	☐	☐	☐
Zprostředkování rodinné historie.	☐	☐	☐	☐
Přání, aby má vnoučata vyrůstala ve víře.	☐	☐	☐	☐
Radost z úspěchů mých vnoučat.	☐	☐	☐	☐
Abych zůstal(a) nějak užitečný(á).	☐	☐	☐	☐
Radost ze společně stráveného času.	☐	☐	☐	☐
Aby se o mě má vnoučata později postarala.	☐	☐	☐	☐
Chci vnoučatům pomoci finančně.	☐	☐	☐	☐

14. Vyberte z dále uvedených dvojic výroků ten, který lépe odpovídá Vašemu názoru.

1. Vnoučata by měla své prarodiče především poslouchat.
 2. Prarodiče nemusí být při výchově tak přísní jako rodiče.
-
1. Prarodiče by měli o svá vnoučata především pečovat.
 2. Důležité je vést děti k samostatnosti, rozmazlování ze strany prarodičů jim neprospívá.
-
1. Děti musí dodržovat daná pravidla.
 2. Každé dítě musí mít prostor se projevit a zakusit volnost.
-
1. Prarodiče by měli svým vnoučatům radit a říkat jim, co je správné.
 2. Důležitý je především životní vzor, jaký prarodič představuje pro svá vnoučata.

15. Co pro Vás osobně znamená „stárnutí“ a „stárí“?

(z uvedených možností označte tři, ke kterým se nejvíce přikláníte)

- příležitost ke klidu a k odpočinku
- možnost věnovat se svým zájmům
- prostor k pomoci druhým, zejména rodině
- více času být se svými blízkými
- příležitost věnovat více času Bohu (modlitbě, duchovní četbě apod.)
- právo přijímat pomoc od druhých

16. Kolik obyvatel žije v místě Vašeho bydliště?

1. méně než 2.000 obyvatel
2. 2.000 – 10.000 obyvatel
3. 10.000 – 50.000 obyvatel
4. více než 50.000 obyvatel

17. Kolik je Vám let?

1. méně než 60 let
2. 60-74 let
3. 75-85 let
4. více než 85 let

18. Jste: 1. muž 2. žena

19. Jaký je, prosím, Váš rodinný stav?

1. svobodný, svobodná
2. ženatý, vdaná
3. druh, družka
4. rozvedený, rozvedená
5. vdovec, vdova

Velmi Vám děkuji za Vaši pomoc a trpělivost při vyplňování tohoto dotazníku.